

„Droschak”

ORGANE

de la Fédération

Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse:

RÉDACTION DU JOURNAL.

„Droschak”

GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

Վ Ա Ն Ի Գ Ե Պ Ք Ե Ր Ը

ՏԱՏԱՍԿՈՏ ՈՒՂԻՆ

Փոքր-Ասիոյ բնակիչները ստիպուեալն
մասնւնցան պարզ այն պատճառով
համար, որ չէին գիտեր ըսել՝ ո՛չ:

ՊԼՈՒՏԱՐԸՈՍ

Հայը եղաւ առաջին տարրը՝ որ համատարած ստի-
կութեան ու մեռելանշարժ կեանքի մէջէն, իր տօգոյն
գլուխը բարձրացուց և արիւննուշտ դաժան բռնաւոր-
ներու երեսին նետեց „ո՛չ” խօսքը: Այդ բացասումը՝
որ գերագոյն արժանապատուութեան և մարդկային գի-
տակցութեան հղօր և վճռական ընդվզումն էր՝ կսպառ-
նայ ամբողջ փոքր-Ասիոյ շրջանը ընել:

Ապգիւլ Համիդ, ամենէն ստորը և անարգը բոլոր
փաղիշահներուն, որուն մէջ միացած են տիեզերքի բո-
լոր ցածութիւնները, տգեղութիւնները—և ոչ մէկ բա-
րեմասնութիւն—առաջ բերելու համար այլանդակ ըս-
տեղծագործութիւն մը, կը գայ թէ բան մը կը փոխւի
իր շուրջը, իր ստեղծած և ապրած ապական մթնոլոր-
թին մէջ. մաքրագործումի նոր և առողջ հովեր
կը սուլեն, որոնք մեծ և աւելոյ փոթորիկները գուշա-
կել կուտան:

Լուռ, ստորակ և անզգայ համակերպութիւնը չէ որ
կը հոտոտէր փաղիշահը իր պղծութեան բոլոր արհա-
ւիրքներով, չէվէթ էֆէնդիմ հները չեն որ իր ոտքե-
րուն տակ կը գալարւին անթոյն օձերու պէս և կը
յարալիզեն իր գարշահոտ և արիւնով պլշկած ոտնե-
րը, չէ՛, մարդիկ կը ջանան վեր պղկւիլ իրենց ճակատ-
ները արեւին ցոյց տալու, լոյսին կենդանութիւնը ըմ-
պելու համար: Հայը իր „ոչ”ը արտասանեց. եր-
բեմնի կոյր, անմիտ ամբողջ իրեն նշանաբան ընտ-
րեց այդ պարզ ճիւղը՝ զայրոյթով և սպառնա-
լիքով յղի, որ „ես”ի փրկարար գիտակցութիւնն է
ամբողջ և որ անօրէնները, սրիկաները ու գահերը սա-
սանեցնելու հրեղէն իմաստը ունի իր մէջ:

Ինչ հոյակապ խոյանք մըն է որ ստեղծեց ստորակ

մարդուն մէջ դիմադրութեան խորոտ ոգին. և
սակայն այդ ազնիւ թռիչք ինչ տգեղութիւններու, ցե-
խակոյտերու պիտի ընդհարուէր դեռ այդ լճակոյտ աշ-
խարհին մէջ, որ պառկած կը յօրանջէ և որ ամէն օր
կը մեռնի իր գիտակցութեանը մէջ, եթէ „ոչ”ը չորո-
տայ անոր ահանջին,

Վանի զարհուրելի դաւաճանութիւնը և հայու մը
ձեռքով, այն ալ մեզի պէս գերագոյն անձնւիրութեան
ծուծը քամած, արեւի պայպակը ունեցող և կամքի ու
յամառ պայքարին բոլորանէր ժողովուրդի մը դէմ,
որուն առջև կարելի է միայն սքանչանալ և պայծա-
ռանալ, պատմական սարսափարկու երեւոյթներէն է
որոնք ոչ մէկ պատճառաբանութիւն և չքմեղութիւն
չեն վերցնել:

Ճիշդ է որ տարօրինակ ազգ մըն ենք, վարակած
խռովիչ հակադրութիւններով, մեծութեան քով էն գռե-
հիկ փոքրութիւնը, ապշեցնող հերոսութիւններու հետ-
քին վրայ՝ դաւաճան կայէններու քայլերը, զոր խղճ-
մըտանքի աչքը չհալածեր և ազգային ազատութեան
մեծապայծառ քայլերուն տակ սողունները, գաճաճները,
վատազգիները, և յայտնելու ճշմարտութիւններու փե-
շին վրայ, խեղկատակ զրպարտութիւնը՝ որ լեզու կը
խաղցնէ...

Չենք կարծեր սակայն, քսան դար յետոյ, նորէն
ետ-ետ երթանք և մեր գիտակցութիւնը բռնադատե-
լով, մեր թքածը լցելով հաստատենք Պլուտարքոսը:

Անցած են այդ օրերը, թէկուզ բոլոր յուգայական
Դաւիթները, սադայէլները մէկ ըլլան:

Սրտաճմլիկ է մտածել որ անզգամ դաւաճան մը,
տարրական բարոյական զգացումէ խորթ, թոյլ տայ ի-
րեն, թքնելով իր գաղտնապահութեան ուխտին վրայ
քանդել յեղափոխութեան զաւակներու անհուն և
սրտաշարժ գուրգուրանքով տարիներու կերտած շէնքը
և դաւաճանել ցեղի մը իդէալին...

Ոչ մէկ ազգ չէ կարող իր ծոցին մէջ սնուցանել
այդպիսի շանձունդ արարած մը. ոչ մէկ թշնամի,
օգտւելով սակայն այդպիսի հրեշտոյնէ մը, չէ կարող

սիրել զայն: Համիդի կառավարութիւնը գիտէ շահագործել այդպիսի թշուառական վատորդիները, բայց ժողովուրդները բաւական զգայուն են արհամարելու «խային»ները: Դաւաճանութիւնը անարգ ու դժոխսային գործիքն է—զուրկ ունէ մարդկային խիղճէ և պատասխանութենէ—անպատիւ վրէժի՝ որ սուգ և դժբախտութիւն կը բերէ միայն: Դաւաճանը սրբութիւն չը ձանձնար, օձի պէս պաղէ և չսիրւիր. ան թոյնը կը կաթեցնէ ամէն տեղ, և գերեզման չունի. մարդկութեան յաւիտենական անէծքը ու արհամարանքը կը հալածէ անոր թշուառական ստերը և պիղծ յիշատակը դարէ դար:

Հայերու մէջ առաջինը չէ որ երեւան կուգան այսպիսի զգւելի հրէշներ, մեր բազմաշարժար կեանքին վրայ իրենց անբարոյական անձնասիրութիւնը գոհացնելու, ուրիշներու անկուսին վրայ հովանալու, մեր գարշապարները խածնելու, բայց տհերցի Դաւիթը գերազանցեց ամէնքը: Իր անանուն շահատակութեան մէջ, ոչ մէկ խղճի խայթ, այլ շնական չտեսնած լրբութիւն և դիւային բռնիք... Ստրուկ անբանութիւնն է որ կը ծաղրէ մեզ...

Այդքան կուռ ուժ ժողովրդի արիւնքը տիրելով ձեռք բերած—300000 փամփուշտ և մօտ 300 հրացան—զոր Դաշնակցութիւնը մթերած էր մեղուաջան, լուիկ, յարատե պապանձեցնող գործունէութիւնով մը և որոնք յոյսի ջահերու պէս կը պաշտէին ընկերներէ, բոպէի մէջ ոչնչանա՞ն, դառնակսկիծ է և զգալի, բայց ոչ յուսահատական:

Պատմութիւնը և յեղափոխական կեանքը այդպիսի չարաբաստիկ արկածներ ու դժնէ կատակներ շատ ունին: Այն ժողովուրդը, որ խոր գիտակցութիւնը ունի իր ճակատագրին և կոչումին և հպարտ է իր կորովի և անսասան հաւատքով, պիտի կրնայ դատել և կշռել գործին ետեւիւնը, թոյլ պիտի չտայ որ անյուսութիւնը և ունայնութիւնը իր սրտին դռները ափ առնեն:

Հայ ժողովրդի արիական զաւակները, իրենց ջղուտ բազուկները կարկառած, լեռան պէս կեցած են իրենց անվհատ զինուորներուն ետեւ, որոնց հոգիի սրտոտ բաբախումները ալիքներու պէս կը թաւալին հայ ժողովուրդին ուղղած իրենց կոչին մէջ: Հոն, գիտակցութիւնը, խանդը և յարատե ու մշտակորով պայքարը կ'ամբարտակին «աւելի մեծ ուժով և թափով նետուելու արիւնոտ ուղին» ուր դաւաճանները կը սլքտան: 26-նը զգար արդէն ցեղին բարոյական ուժը, սրտապնդող հրմայքը, առնութիւնը, ապրելու և իդէալի անյուսահատ ճիգը այդ սրտացաւ և արիւնեփ էջերուն մէջ, «սրբելու պատմական ամօթը մեր ճակատներու վրայէն...»: Հոս ցեղի ձայնն է որ կը խօսի և պէտք է այդ ցեղը ապրի ինչ գնով ալ ըլլայ...

Ի՞նչ փոյթ որ դաւաճանութիւնը օձի պէս սողսողայ

մեր շուրջը, երբ գաղափարը, իդէալի հաւատքը, իրենց բոլոր մեծութիւնով և վեհութիւնով ամենի և անվհանգ կը բարձրանան նորէն աւելի ուժեղ բան գընդակները որ կը սուրան նպատակին... Գաղափարը, դժբախտութիւններու, խոչընդոտներու, դաւաճաններու սատակներուն վրայ, կանգուն կը մնայ պղնձակուռ, որ թշուառութեան, գերութեան ու դարերու դժւարին ճամբաներուն վրայ ծառացած կը համբուրէ ծովքրտինք ճակատը ուխտաւորին, որ ազատութեան ցուպը կամ հրացանը ձեռքին կը բալէ՛, կը բալէ՛ խաւար և բռնաւոր անգթութիւններու ու սև դաւաճանութիւններու տատասկոտ ու մռայլ ճամբաներէն դէպի սիրոյ և երջանկութեան շող ու վարդազոյն արեւագալարները...

ՎԱՆ, Փետր. 24

Հեռագիրները ի հարկէ գուժեցին ձեզի՝ պատահած ծանր դժբախտութիւնը, զարհուրելի դաւաճանութեան մը հետեւանքով:

Փետրուար 5, չորեքշաբթի գիշեր, բազմաթիւ ձիււոր ոստիկաններ, տհերցի դաւաճան Դաւիթի առաջնորդութիւնով կը կոխեն ս. Գրիգոր վանքը, (վանէն մօտ 20 քիլօմէթր հեռու), ուր՝ դաւաճանին ցուցմունքին վրայ զինուորները թաքստոցէն կը գրաւեն մեծաքանակ փամփուշտ և զանազան իրեղէններ: Վանքը ևս կը կողոպտուի, բայց ոչ դք չի ձերբակալւիր: Բռնած փամփուշտները կամբարեն Համուտ աղայի տան բովի զօրանոցին մէջ:

Չորեքշաբթի ցերեկ, երբ ամէն մարդ թէ բաղաբին և թէ Այգեւստանի մէջ առօրեայ գործերով էր զբաղած, Դաւիթը ծպտւած զինուորի հագուստով, զօրքին և ոստիկաններուն ընկերացած, կերթայ մէկիկ մէկիկ իր գիտցած թաքստոցները բանդելու: Մէկ-երկու ժամայ մէջ ինը պահարան իր ձեռքով կը բանդէ, պաշարւած դրութեան մէջ դնելով ամբողջ թաղեր:

Դաշնակցութեան մարմինները յանկարծակիի կուգան դաւաճանութեան այս անսպասելի արարքէն:

Հետեւեալ օրը, հինգշաբթի, Դաւիթ սիրտ առած իր առաջի անպատիժ փորձէն, կը սկսի մնացած պահեստներն ևս ցոյց տալ ու կանցնի Աղէսաձոր թաղ: Կեդր. կօմիտէն մէկ երկու թուղթիկ խուժը հանելով կուզէ յանկարծակի բերել դաւաճանը և շանսատակ ընել, զինուորներուն խնայել պատելիւնով:

Առաջին օրը, երբ Սանդի փողոց, բազազ Կէօրկանց տունը պաշարած, խուզարկութիւններ կ'ընէին, արմենականներու ղեկավար Սեպուհը (Երուսաղէմի քեօսէեան) կուշտի տունէն ելած պահուն, զօրքերէն գնդակահար կսպանւի. վրայէն կը կողոպտեն տասնոց ատրճանակ մը, քսան ոսկի և հագուստները:

Աղէսաճոր՝ տունէ մը կը հանեն բաւականաչափ ու-
ժանակի խմոր և փամփուշտ, յետոյ նոյն թաղի մէջ
Նալբանդեանենց տունը կը կոխեն, ուր կը բնակէր
հեռագրատան չափուշ Արթինը, և պահեստի մթերքին
մէկ մասը—որովհետեւ անհնար էր մէկ կառքով փո-
խադրել—կառքի մը բեռցած կը տանին դէպի Խաչ
փողոցը: Մնացածը կը յանձնեն զօրքի հսկողութեան:

Կառքը կառաջանայ Սահակ բէկի դռան առջև՝ ուր-
կէ Խաչ փողոցը կերթայ: Թուուցիկ խուճար փողոցին
երկայնքը դիրք կը բռնէ սպաննելու Դաւիթը. առա-
ջին կրակը ապարդիւն կանցնի և փոխանակ՝ կսպաննւի
ոստիկան մը: Կառքի ապրանքը ազատելու համար,
ուռմը մը կը նետուի Սահակ բէկի տան դիրքէն, կառ-
քը կը փշուրի, մէկ ձի կսպաննուի, իսկ զօրքը մօտակայ
թիւրք թաղը կը փախչի:

Երեկոյեան, թրքական ժամը 8-էն կսկսի կռիւը
զօրքերու և յեղափոխականներու մէջ և դաւաճանը
թիւրքերու շարքերու մէջէն կը կրակէր: Այդ կռիւի
միջոցին Դաշն, զինւորներ և կամաւորներ կը մաննեն
և ջարդած կառքի զինամթերքը կը վերցնեն կրտանին:

Կռիւը կատաղօրէն կը շարունակուի, մինչև որ մութը
կը կոխէ: Աճապարանքի միջոցին տոպրակ մը ուժանակ
կը մոռցւի գետինը: Երբ նոր զօրքեր օգնութեան կը
հասնին Խաչ փողոցի կողմէն, կամաւորներ արդէն նա-
խօրօք կտրած էին ճամբան:

Երկուստեք գնդակահարութեան միջոցին մէկ գըն-
դակ պատահմամբ կը դպի ուժանակի տօպրակին: Պայ-
թիւնը սարսափելի էր. Սահակ բէկի և դիմացի թիւր-
քի մը տան պատերը կը փլին, 10 վայրկեան հեռա-
ւորութեան վրայ տուններու ապակիները կը փշուրին.
քաղաքի և Այգեհատանի տունները ժաժի պէս ցնցե-
ցան, իսկ ձայնը լսելի եղած է մինչև 6 ժամ հեռուն:

Խաչ փողոցի կողմէն եկող զօրքը վախէն ետ կը
դառնայ, իսկ Սահակ բէկի տան դիրքը պահողները կը
ձգեն կը հեռանան:

Երեկոյեան տասն և երկուքէն յետոյ կռիւը կը
մարի:

Միւս օրը կառավարութիւնը կը դադրի խուզարկու-
թիւններ ընելէ: Յեղափոխականները Արթին չափուշի
տան կիսատ պահեստը կը վերցնեն և մնացած պա-
հեստները կը բանդեն:

Մատնած ուղղամթերքի ընդհանուր բանակն է
մօտ 270 զէնք և 300,000 փամփուշտ:

Ուրբաթ օր ժողովուրդը իրար կանցնի՝ վախնալով նոր
խուզարկութիւններէ և արիւնահեղութիւններէ, բայց
ոչինչ չը պատահեցաւ:

Հինգշաբթի երեկոյեան երեքուկէս ժամ տեղը կռիւի
միջոցին սպաննւած են թիւրքերէն մօտ 15 մարդ և
մեծ թւով վիրաւոր: Հայերէն կորուստ չը կար: Միայն
զինքնաշարժի մէկ զինուորական խումբ մը ապստամբ

Սահակ բէկի տունը՝ նախապէս կողոպտելէ յետոյ,
Պատգամաւորութիւն մը դիմած էր նաև կուսակալին
թալանելու համար, կուսակալը մերժած է:

Քաղաքի և գիւղերու յարաբերութիւնները մինչև
մէկ շաբաթ կտրւած էին, յաջորդ շաբաթուն երթևեկը
բացւեցաւ:

Մեծ թւով փախստականներ կան:

Դաւիթ՝ Մահմուդ բէկի տունն է այժմ և միշտ
սպառնալիքներ կրնէ նորանոր չարիքներ հասցնելու:
Այս մարդը հինգ տարի է Դաշնակցութեան մէջ կը
գործէր, և վերջերս հասարակ պատճառով գրժ-
տելով մէկ քանի ընկերներու հետ՝ դիմեց այդպէս
ամենաստոր և ահուկի դաւաճանութեան, գիտցած
պահեստները ցոյց տալով:

Չորս հոգի միայն ձերբակալւած են:

Իբր թէ պատրիարքարանէն հեռագիր եկած է ա-
ռաջնորդարան և սուլթանէն՝ կուսակալին թէ «կայ-
սերական ներողամտութեամբ դէպքէն և խուզարկու-
թիւններէն առաջ եկած յանցաւորներուն ներում շնորհ-
ւած է, թող չը կասկածին, ազատ են»: Ժողովուրդը
սակայն, հին փորձառութիւններէն շատ խրատւած է:

Կըսուի թէ այս մեծ դաւաճանութեան առիթով
կուսակալին պատւանշան տրւած է, իսկ սեահոգի
Դաւիթին 500 ոսկի նւէր և 15 ոսկի ամսականով
ոստիկան—յիսնապետի պաշտօն...

ԴԱՇՆԱԿՅԱԿԱՆ ԽՄԲԵՐԻՆ

Մեղքը մեր չէ, ամէնք Ռեշիմ
Նա պատճառ դարձաւ արեամ կրկեսիմ

ընկերներ!

Մեր կեանքի արնոտ թատերաբեմի վրայ դուք
ականատես եղաք մի եզակի ողբերգութեան, մարդ-
կային հոգու հրէշային դաւաճանութեան:

Դուք տեսաք թէ ինչպէս մարդ-գազանը իր ձեռքե-
րով մէկիկ-մէկիկ կը բանդէր յեղափոխութեան տա-
րիների կառուցած շէնքը: Տեսաք թէ ինչպէս ընկան
արիւնշաղախ շատ անմեղ զոհեր: Երկու դրացի ժո-
վուրդների—հայի և թիւրքի—խաղաղ աշխատանքը
ընդհատեց, տիրեց ահ ու սարսափ, արիւն ու արցունք:
Դուքս եկան ջարդերի ուրւականը և աւերակների հե-
ռապատկերը: Լացին ու ողբացին բոլորը մեծ կորուստի
առջև: Անէծքի ու նզովքի շանթերը իրար պլլւած վեր
բարձրացան բոլորի կրծքերից: Հառաչանքներ ու մըր-
մունջներ իրար խառնեցան և այդ բոլորի միջից դաւա-
ճանի դժոխային բրբիջն էր որ կը լսէր բարձրա-
ձայն:

Իր բորբոքած հրէշաւոր կրքերը հանգստացուց շա-
տաւոր Դաշնակցական խումբ մը:

Իր ֆուֆուկուկ «ես»-ը յագեցուց արեան արցունքի գետեր կազմելով:

Նա որ երկար տարիներ յեղափոխութեան ծոցը սնաւ, անոր կաթով կերակրեց, նա որ երկար ատեն մեր շարքերի մէջ ապրեց ճշմարիտ յեղափոխականի դիմակով, նա այսօր անցեր է մեր դահլիճների գիրկը, դարձեր է ժողովրդի անէծքին ու նզովքին, թուրին ու մուրին արժանի մի ճիւղ:

Թո՛ղ լիւր բռնակալական կառավարութիւնը իր ածխացած ձեռքերով շոյէ անոր կոպիտ ու գազանական եսը, թո՛ղ ժողովրդի թշնամիներ լիւլի վարձատրեն անոր հազարաւորների սրտերը խոցոտելով. իսկ ժողովուրդը գարշանքի ու զզւանքի առարկայ պիտի դարձնէ դաւաճանի սե հոգին և անոր գիակը իր անհանգարտ ոտքերի տակ տրորելով պիտի փոշիացնէ...

Ալի-բէկի դաժան գործունէութեան երկար շրջանը այնքան ոճիր չը կրցաւ իր մէջ պարփակել որքան դաւաճանի անարգ մտքի խելապատակը:

Մեր արնոտ պատմութեան մէջ սե ու մռայլ մի էջ ևս բացւեցաւ:

Մեր բաց ճակատի վրայ մի սե գիծ, ամօթի անջինջ կնիք դրոշմւեցաւ:

Եթէ կայ անդարմանելի վէրք մեր սրտերի խորքը, դա այն տխուր գիտակցութիւնն է որ ոչ թէ սուլ-թանական ռէժիմ, Երլտըզի պալատ, ալ մենք ծնանք հրէշը, մեր շարքերից էր որ դուրս պրծաւ մարդ-գազանը և գնաց ձեռք տալու ժողովրդի դահլիճների հետ:

Սակայն չը յուսահատուենք:

Այսպիսի կատաստրոֆներ, յեղափոխական գործի հսկայական վիժումներ անբաժան ճակատագիրն են կազմեր բոլոր ազգերի յեղափոխական պատմութեան:

Յեղափոխութիւնը շատ է տեսեր դաւաճաններ, շատ է սայթաքեր իր նեղ ու փշոտ ճամբու վրայ, շատ անդարմանելի կորուստներ է տեսեր բայց երբեք կանգ չէ առեր:

Նա կրկին ու կրկին թափով վերածնելով, աւելի ևս ուժով շարունակեր է իր արնոտ ուղին:

Որքան մեծ լինի կորուստը, որքան տաժանակիր լինի մեր աշխատանքը, այնքան ուժգին պիտի լինի ապագայ հարւածը, այնքան պայթուցիկ նիւթերով լեցւած պիտի լինին մեր վրիժոտ կրծքերը:

Ընկերներ!

Շարունակենք գործը նոր եռանդով, նոր ու կրկնակի թափով:

Սրբենք պատմական ամօթը մեր ճակատի վրայից:

Դէն վանենք սարկութեան կնիքը մեր սրտի խորքերից...

Վռնտներ մեր շարքերից բոլոր գիմակաւոր դաւաճաններին, սրիկաներին և մասնիչներին...

Մարերնք յեղափոխական ասպարէզը սե ու մութ ուժերի տիրապետութիւնից...

Բարձրացնենք յեղափոխական գործը անձնական գծով հաշիւներից աւելի բարձր, անմատչելի բոլոր ստորաբարձ սողուններին, որպէսզի այդ սողունները չը ծնեն Գաւթի Նման դաւաճան հրէշներ:

Թո՛ղ մեր մեծ կորուստը մի դաս լինի մեզ համար այսուհետեւ մեր վստահութեան քէն աժան կերպով չը ծախելու:

Շարունակենք գործը այժմ աւելի հրահանգւած, աւելի խնամքոտ:

Սեղմած, վստահելի շարքեր միայն...

Տգիտութեան տեղ յեղափոխական գիտակցութիւն:

Անձնական շահի փեղ ժողովրդական բարօրութիւն, համայնական շահի գիտակցութիւն:

Յեղափոխական ամբոխի տեղ, յեղափոխական փորձամանութիւն:

Եւ դաւաճանների փոխարէն ծնունդ տանք յեղափոխական անկեղծ ու գաղափարական գործիչների...

Կեցցեն յեղափոխական շարքերը!

Թո՛ղ կորչին բոլոր դահլիճներն ու դաւաճաններ: Կորչի բռնապետութիւնը!

Հ. Յ. Դ. ՔԱՂ. ԿՕՄԻՏԷ

II
19—08
I

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՄՐՈՑՈՂՆԵՐ

Պատմութիւնը գրեց...

Մարգարէներ, ժողովրդի կեղծ պաշտպաններ, դաւաճանը և բոլոր սե ու մութ ոյժերը միացած դէպքի պատմութիւնը կը գրեն...

Օ՛հ, այդ պատմութիւնը... դէպքի պատճառների այդ ձեւակերպումը: Ամէն բանը վաղուց յայտնի էր խիկար իմաստուններուն: Ինչո՞ւ հեռուն գնալ, ինչո՞ւ քիչ մը բարեխիղճ ըլլալ, քանի որ շաբաթ մեղադրանքի ձեւ կայ, քանի որ խիղճ չը կայ...

—Յանցաւորները դրսեցին են!—Որովհետեւ թողած իրենց տունն ու տեղը, ապագան ու երջանկութիւնը, իրենց կեանքն ու արեւ բերել ու թաղել են այս յաւիտենական դերեզմանատունին մէջ. այս խաւար ու տարտարոս Բաբելոնի մէջ... Տարիների տանջանքը, թափած արիւնն ու քրտինքը, քաշւած ցաւերն ու վիշտերը, ֆիզիքական ու հոգեկան հիւժումները, բոլորը, բոլորը, մոռցւած են... խաչ հանեցէք ագոնց...

—Յանցաւորութիւնը Գաշնակցութեան բիւրօլրատիզմի մէջն է, անոր «կազմակերպութեան յոռի սխառմի մէջն է» (երեւի ապակեգրոնացում):—Այն Գաշնակցութիւնը, որ խօսքով ու գործով անհատների ու համայնքի լոյն ազատութիւնն ու ինքնագործունէութիւնն է քարոզեր, որ անսահման չափով լծոյլ է տեսեր իր ներսում ամեն տեսակի մտաւոր—տեսական հարցերու շուրջը անպայման ազատութիւն... այն Գաշնակցութիւնը, որ պաշտօնականութիւնից առաւել ընկերականութեան է տեղ տեսեր, որ միակն է եղեր իր ընկերական վերաբերմունքով, իր պարզութեամբ և շիտակութեամբ այս կեղծաւորութեան ու «պօլիտիկայի» աշխարհին մէջ...

Պատմութիւնը կը գրէ... այն ալ դաւաճանի բերնով, անոր տնարգ գրէով, լաւ լսեցէք:

— Իր ըրածը «դաւաճանութիւն» չէ, այլ «բարեբարութիւն», «զենքերը ժողովուրդին կոտորել տալու համար էր», ինքը փրկեց ժողովուրդին. ապագայի մէջ պիտի հասկնան «մեծ բարեբարին» և արձան պիտի կանգնեցնեն...

Հրճանքով կը խօսին:

— Պատուոյ խօսք է տւել, տեղացիներէն ոչ մէկին չը ձերբակալել, իբր թէ ժողովուրդին հետ գործ չունի...

Աւանց կարմրելու կը պատմեն:

— Մեզ տեսաւ, բարեւ տուաւ, քէֆը հարցուց...

Ո՛ւր է բաղաբացիական զգացմունքի և խղճի նշոյլը, ո՛ւր է յեղափոխական գիտակցութիւնը...

Չակերտաւոր «յեղափոխականները» ու խիկար իմաստուններ, դաւաճաններ ու սրիկաներ դաշնակցեր են, բոլորն ալ նոյնատեսակ տրամաբանելու պատիւն ունին:

— Յանցաւորները գրեցիներն են, խտուութիւնները միայն գրեցիներու դէմն է. մենք ենք ժողովրդի միակ բարեբարներն ու պաշտպանները...

Կեցցէ՛ մութ ոյժերու դաշնակցութիւնը!!! Կեցցէ՛ խաւարի թագաւորութիւնը!!!

Բարոյական հիւանդութիւններու համաճարակ է, մարդկանց գանկերու մէջ փոթորիկ է, սե եզը ընկած է, շտապեցէք դանակաւորներ!!!

Բայց և այնպէս յեղափոխական նէմէզիդան մեծ երկունքի մէջ է: Վաղը նա գուրս կուգայ դաւադրութեան խորունկ խորանէն, «մաջ կամ ազատութիւն» գոռալով:

Դաշնակցեցէք մութ ու խաւար ոյժեր, տրամաբանեցէք այնպէս, ինչպէս դաւաճանը կը տրամաբանէ... ողբացէք ձեր հանգստեան կորուստը, մեռելներ թաղեցէք. մենք ձեզ հանգիստ կը թողունք այդ «երջանիկ մենակութեան մէջ»...

Մենք կենդանի գործ ունինք, վրէժ ունինք լուծելու, մենք աւերակ ունինք վերաշինելու...

Դուք ձեզ անմահացնելու համար պատմութիւններ գրեցէք...

Իսկ մենք պատրաստուինք մեծ ազատամարտի արշալոյսին հպարտութեամբ դիմաւորելու:

Հ. Յ. Դ. ՔԱՂ. ԿՕՄԻՏԷ

II
19—08
6

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

(Եւրոպական քերթիք)

Մարտ 23-ին, Վանի հայ յեղափոխականները իրենց մէ մատնիչ մը հալածելիս, կրակ ըրին այն տանը վրայ ուր մատնիչը ապաստանած էր: Մատնիչը վիրաւորուած է: Պաշտպանները միացած ժանդարմներուն՝ օգտուեցան առիթէն ընդհանուր յարձակում մը ընելու համար հայերուն դէմ: Սպանւած են 33 հոգի և վիրաւորուած 8: Զօրքերը միջամտեցին և կասեցուցին քաղաքը: Մեծ անհանգստութիւն կը տիրէ շրջակայ գիւղերու մէջ:

— Քրանսայի, Ռուսիոյ և Անգլիոյ փոխ-հիւպատոսները վալիին նօթա մը ղրկեցին պահանջելով որ ապահովէ երաշխաւորութիւնը: Հիւպատոսները ընկերացան փախստականներուն իրենց տունները վերադառնալու համար:

— Իրենց հիւպատոսներու զեկուցման վրայ որ կարտա-յայտէր հայ ժողովրդի նորէն յարձակում կրելու և կոտորելու երկիւղը, Պոլսոյ Քրանսայի, Ռուսիոյ դեսպանները և Անգլիոյ գործակատարը, մեծ-վէզիրին սւլազորութիւնը հրաւիրեցին կացութեան վրայ և պահանջեցին պատժել յանցաւորները և հրամայել միջոցներ ժողովրդի ապահովութեան համար: Մեծ-վէզիրը իսկոյն հրամայեց վալիին և զինւորական հրամանատարին միջոցներ ձեռք առնել և օգնական զօրքեր ղրկեցան:

ՍՕՑԻԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ե Ր Կ Ո Ւ Ց Ե Ղ

(Մարդաբանական գործօնը հասարակական զարգացման մէջ)

Մարդկային ցեղեր կան, որոնք անասնական տեսակների պէս առաջ են եկել զուտ բնական, կոսմիքական պատճառներից, միլիոնաւոր դարերից իվեր, երբ հեկ-կելեան *Homo Alalus*-ը (կապկանման, անխօս մարդը), կամաց-կամաց կերպարանափոխելով, դարձել է խօսուն ու խոհուն էակ և հետզհետէ տարածւել է երկրագնդի վրայ: Նրանք այսօր երևան են գալիս իրենց տարբեր առանձնատկութիւններով—մէկը աւելի շարժուն, միւսը՝ նւազ, մէկը աւելի ընդունակ առաջադիմելու, միւսը՝ նւազ. մէկը արդէն փայլուն ու բարգաւաճ իր մտաւոր կուլտուրական կարողութիւններով, միւսները դեռ խառնափելիս նահապետական տգիտութեան, թշւառութեան, երբեմն նոյնիսկ այլասեռման մէջ...

Բնութեան մեղքն է... Այդ զարհուրելի խտրութիւնը սահմանող տիեզերական կոյր, անկօնորդ մեքենան է. հետեւապէս, պատասխանատուութեան հարց չի կարող ծագել այդ նւազ ընդունակ, թշւառ ցեղերի պաթօլօգիական (հիւանդական, բառիս ընդարձակ նշանակութեամբ) վիճակի հանդէպ: Բնութիւնը մի անգամ ընդմիջտ այնպէս է սահմանել—մէկին աւելի է գուրգուրել, միւսին նւազ, մէկին աւելի է օժտել դրական յատկութիւններով, քան միւսին—և դա կոյր, մեխանիքական ուժերի մի ճակատագրական նախասահմանումն է, որի մէջ մենք գիտակից էակներս ոչինչ երբեք չենք կարող փոփոխել...

Բայց կան երկու ուրիշ ցեղեր, որոնք առաջացել են մարդկութեան ծագումից շատ աւելի ուշ, այն ժամանակներում, երբ արդիւնագործութեան միջոցների զարգացման շնորհիւ սկսել են ամենուրեք քայքայել գոյութիւն ունեցող համայնական կարգերը, և հողը համայնի ընդհանուր սեփականութիւնից վերածւել է կամաց-կամաց—պատերազմի, բռնութեան, նաև անհատական ուժեղ նախաձեռնութեան ճանապարհով—վերածւել է մասնատու սեփականութեան:

Երկու ցեղերը խորապէս անհաւասար են. մէկը տէր նիւթական բոլոր հարստութիւններին՝ ապրում է պերճանքի ու առատութեան մէջ, առանց համարեա աշխատելու, միւսը աշխատում է ամբողջ կեանքի ընթացքում և դարձեալ տառապում է չքաւորութեան մէջ: Մէկը բարձր իր մտաւոր կուլտուրայով, միւսը խեղճ, տգէտ ու անօգնական: Երկուսն էլ կան ամեն մի երկրում, ամեն մի համայնքում, ամեն մի ազգի մէջ... Երկու տարբեր ցեղ... թէև միեւնոյն մտից ու արիւնից: Մէկը հարուստների, միւսը՝ չքաւորների, աղքատների ցեղը...

Նրանք արդէն ծնունդ են ունենում, տիեզերական ազդեցութիւնների, այլ հասարակական, այսպէս ասած, արւեստական գործօնների: Նրանց ծննդաբերութեան մէջ, ինչպէս և առհասարակ ամբողջ մարդկային պատմութեան պրօցէսում, դեր են խաղա-

ցել և՛ օր՛եկտիվ՝ հասարակական և՛ սոցիալական հատկանիշները՝ Պարզ ասենք դեր են խաղացել, մի կողմից՝ տնտեսական, արդիւնաբերական ուժերի զարգացումը, միւս կողմից՝ իրենք մարդիկ, որոնք իբրեւ գիտակից էակներ, ընդունակ են հակազդել երկույթների ու անցքերի վրայ և որոշ վայրկեաններում առաջ բերել ամբողջ յեղաշրջումներ հասարակական յարաբերութիւնների մէջ։ Մարդիկ միշտ ի գործ են գրել իրենց ահագին ազդեցութիւնն ու հակազդեցութիւնը, սկսած այն առաջին արկածախնդիր ռազմիկից, որ իր բռնութիւններով արշաւել է մէկ կամ մի քանի խաղաղ համայնքների վրայ և իւրացրել է նրանց գոյքը, նրանց աշխատանքի միջոցներն ու արդիւնքները, բռնի ուժով տիրացել է նրանց հողերին և գերի վարել համայնքի անդամներին։

Երկու ցեղերի ծնունդը ուրեմն, բոլորովին տարբեր կերպարանք ունի այստեղ։ Այնչէ՛ք չը կայ ճակատագրական, մի անգամ ընդմիջող նախասահմանաժամանակ... Նրանց ցաւոտ հակադրութեան մէջ մարդիկ իրենց բաժին դերն ունին և այդ մարդիկ, հետեւապէս, վաղ թէ ուշ պիտի փորձեն արմատապէս վերացնել այդ հակադրութիւնը, սահմանելով հասարակութեան մէջ լիակատար հաւասարութիւն...

«Յեղ» յորջորջումը ներկայ դէպքում պատկանում է բրիտանական յայտնի մինիստր լորդ Բիկոնսֆիլդին։ Բայց Բիկոնսֆիլդ այդպէս բնորոշում էր երկու պատմական դասակարգերը—բուրժուազիա—պրօլետարիատ—սոսկ նիւթակա հակադրութեան տեսակէտից։ Նա տեսնում էր իր սեփական հայրենիքում այդ հակադրութիւնը հասած իր գազաթնակէտին. տեսնում էր մի կողմից սեւ, կիսաքաղց և կիսամերկ զանգաժը, միւս կողմից նիւթական խրախճանքների անձնատուր եղած փոքրամասնութիւնը... Տասնեակ տարիներ են անցել հռչակաւոր դիպլոմատի այդ կլասսիկ յայտարարութիւնից ի վեր. հասարակական գիտութիւնը նոր-նոր նւաճումներ, նոր գիւտեր է արել։ Էկոնօմիկայի, տնտեսագիտութեան հետ միասին ասպարէզ է իջել և անտրօպօլօգիան, մարդաբանութիւնը, որ ուսումնասիրում է դասակարգային յարաբերութիւնները ուրիշ տեսակէտներից։

Մի շարք իտալացի ու ֆրանսիացի հետազոտողներ զբաղւել են և շարունակում են զբաղւել այն հարցով թէ ի՞նչպէս է անդրադառնում տնտեսական վիճակը աշխատաւոր ու չքաւոր դասակարգի ֆիզիքական էութեան վրայ և թէ ի՞նչ արաբերութիւն կայ երկու դասակարգերի միջև զուտ ֆիզիքական, անտրօպօլօգիական տեսակէտից։

Հետազոտութիւնները տւել են արդէն մի շարք խիստ ուշագրաւ արդիւնքներ։ Դուրս է գալիս, օրինակ, որ կեանքի միջին տեղում թիւնը հարուստների մէջ աւելի մեծ է, քան աղքատ դասակարգի մէջ, որ ընդհանուր մահացութիւնը աղքատների մօտ միշտ աւելի բարձր է, քան հարուստների աշխարհում. որ 70 տարուց աւելի ապրողների մէջ առաջին տեղը բռնում են արեղաները, քահանաները և առհասարակ հոգեւորականները, նրանց հետ և հարուստ սեփականատէրերը։ Համեմատաբար բիւթ թիւ են կազմում այդ կարգի մէջ աշխատաւոր դասակարգերը.

որ, վերջապէս, զինւորական ծառայութիւնից դուրս մնացողները (ֆիզիքական թերութիւնների կամ հիւանդութիւնների պատճառով) մեծամասնութեամբ կազմում են նոյն աշխատաւոր դասակարգի մարդիկ... Նոր լոյս տեսած իտալացի Նիչեֆօրօյի մարդաբանական մի աշխատութիւնը, «*Sui Contadini*», պերճաւօս փաստերով հաստատում է այդ իրողութիւնները, հաստատում է, որ ֆիզիքական, ֆիզիօլօգիական, մտաւոր ու հոգեկան տեսակէտներից աշխատաւոր և աղքատ ընդհանրութիւնը ցած է կանգնած կուշտ, ապահով դասակարգերից։ Աղքատները, հարուստների հետ համեմատած միջին հաշուով ունին աւելի փոքր հասակ, փոքր է նոյնպէս նրանց մարմնի յարաբերական ու բացարձակ կշիռը, փոքր է շնչողական կարողութիւնը, փոքր է ուժը, փոքր է նրանց ցոյց տւած դիմադրութիւնը՝ յոգնութիւններին, հիւանդութիւններին ու մահաւան՝ փոքր են նաև գլխի շրջագիծը, ճակատի լայնութիւնը, գանգի տարողութիւնը և այլն։ Բացի դրանից, աղքատները համեմատաբար աւելի հարուստ են կմախքային տարկանոնութիւններով, մանաւանդ դէմքի ու գլխի վրայ, որից առաջ են գալիս կերպարանքի, ֆիզիօնօմիայի այլանդակութիւնները։

Ո՛րտեղից են գալիս աղքատ տարրերի այդ ֆիզիկո-հոգեկան տարկանոնութիւնները։ Կասկած չը կայ, որ այդ տարրերի հոգեկան ստորագասումը հետեւանք է նրանց ֆիզիքական ստորագասման, նրանց մարմնի թերութիւնների, որովհետեւ, ճշմարիտ է ասւած, առողջ մարմնի մէջ միայն կարող է բարգաւաճել առողջ հոգի։ Կասկած չը կայ նաև, որ ֆիզիքական այդ թերութիւնները աշխատաւոր, աղքատ դասակարգերի մէջ հետեւանք է կեանքի այն եղանակի, որին դատապարտւած են նրանք։ Վատ սնունդ, խեղճ, ողորմելի հագնւածք, բնակարանները վատառողջ աշխատանքի ժամանակամիջոցը երկար, յաճախ թունաւորումներ աշխատանքի միջոցին (հանքատեղերում և այլն), վաղաժամ սկսած աշխատանք, ոչ մի արհեստագիտական կրթութիւն, ակամայ անաշխատութեան երկար շրջաններ, առանց որեւէ ապահովութեան վաղւան օրւայ մասին—մի շարք բարդ պատճառներ, որոնք ստեղծում են տնտեսական, ֆիզիքական, մտաւոր ու հոգեկան մըշտնջեմաւոր թշուառութիւն...

Այո, մի տարբեր, մի առանձին «ցեղ»... Այդպէս է ժամանակակից կապիտալիզմի օրէնքը։ Հակամարտութիւնը երկու խոշոր դասակարգերի միջև միմիայն տնտեսական չէ, նա չի պտտւում միմիայն հացի ու ապահովութեան խնդրի շուրջը, այլ նա միաժամանակ և օրգանական է, մարմնաւոր ու հոգեկան։

Հասակի աճումը աղքատ դասակարգի մէջ ուշանում է կամ իսպառ կանգ առնում, եթէ սնունդը վատ է և անբաւարար։ Ապացոյց՝ որ ծայրայեղ աղքատները զինւորական ծառայութեան մէջ, մանաւանդ առաջին տարին սկսում են յանկարծ աճել, բարձրանալ, նրանց կշիռն էլ աւելանում է և նրանք վերագառնում են ծառայութիւնից զգալի կերպով և ըստ ամենայնի կազդուրւած... Այդ թշուառ պարիանների համար զինւորի չարքաշ աշխատանքները, զօրանցի կեանքն անգամ թուում են երանութիւն...

Ահա այդպիսի անհաւասար պայմաններում է մըղ-

ւում դասակարգային կռիւը մի կողմից տնտեսական թշուառութիւն, որ ուղեկից է մի ստորադաս «ցեղի», միւս կողմից՝ տնտեսական ճոխութիւն, կապած ֆիզիքական ու մտաւոր բարձրութեան հետ...

Այդ զարհուրելի վկայութիւնները չեն կարող վհատեցնել չքաւոր դասակարգերին այլ աւելի ևս նախանձախնդիր կը դարձնեն նրանց իրենց դատի, սօցիալիզմի առաջագիծութեան համար: Վերը յիշած չարիքները ճակատագրական ու յաւիտենական չեն: Սօցիալիստական կուսակցութիւնները պարզամենտներում միշտ աւելի և աւելի ոյժ կը տան աշխատաւորական օրէնսդրութեանը, կը բարելաւեն աղքատ դասակարգերի նիւթական վիճակը, դրա հետ միասին աստիճանաբար կը բարձրացնեն և նրանց ֆիզիքական ու մտաւոր ու հոգեկան վիճակը և այդպիսով ըստ ամենայնի կը հասունացնեն նրանց՝ ապագայ մեծ նւաճումների համար...

Անցան այն ժամանակները երբ սօցիալիստ առաքելները իրենց բազմաթիւ երկրպագուներին հետ ազդարարում էին յայտնի անմտութիւնը՝ թէ սօցիալական յեղափոխութիւնը առաջ է գալու հէնց պրօլետարիատի ծայրայեղ թշուառացումից ու քայքայումից... Այդ տեսակ յեղափոխութիւնը, այդ տեսակ պրօլետարիատի ձեռքով տարած յաղթանակը—եթէ միայն տարւի—չի կարող տեղական լինել: Նախքան բաղաժանի իշխանութիւնը իրենց ձեռքն առնելը, սօցիալիստական բռնիքի աշխատաւորութիւնը հսկայական տարածութիւն ունի անցնելու, ուր աստիճանաբար պիտի բարեփոխեն նրա կենսաբանական պայմանները, պիտի դաստիարակեն նրա միտքն ու հոգին, պիտի մշակւի ու միշտ աւելի ու աւելի ներքանայ, ազնւանայ նրա հաւաքական գիտակցութիւնը: Այդ պայմանով միայն կարող է նւաճել և ամուր, հաստատուն հողի վրայ դրել ապագայ սօցիալիստական հասարակութիւնը և այն ժամանակ «երկու ցեղերը» իմի կը ձուլին, կը կազմեն մարդ—քաղաքացիների յաւիտենական երջանիկ «ցեղը»:

ՍՕՑԻԱԼԻՍՏԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

Ծօթերորդ մամակ

Ամիոփելով մի քանի խօսքով նախորդ համակների բովանդակութիւնը, ես կարող էի ասել հետեւեալը:

Բոլոր ժողովրդին հարկաւոր է ապստութիւն և գիտութեան լոյս: Բանւորներին հարկաւոր են օրէնքներ, որոնք պաշտպանէին նրանց՝ գործատէրերի բռնութեան ու կամայականութեան դէմ: Գիւղացիներին հարկաւոր է հող:

Սակայն այդ բոլոր կարիքների գոհացումը չի կարող տալ պատշաճաւոր արգիւնք, եթէ արմատապէս չը փոփոխւին այն հիմունքները, որոնց վրայ կառուցւած է այսօր մեր պետական տնտեսութիւնը (ֆիւնտական սխառութիւն և քաղաքականութիւնը):

Իւրաքանչիւր պետութիւն ունի իր ընդարձակ ու բարդ տնտեսութիւնը, իր եկամուտներն ու ծախքերը, որոնք գնում են գոհացում տալու երկրի բազմատեսակ կարիքներին (գործադիր, օրէնսդիր ու դատաստանական

իշխանութեան կազմակերպում, զօրք, լուսաւորութիւն, հաղորդակցութեան ճանապարհներ և այլն):

Մեզ մօտ Ռուսաստանում պետական գանձարանի գլխաւոր հարկատուն հանդիսանում է հարկւր միլիոնաւոր գիւղացիութիւնը—«գիւղը»—մեր ամբողջ պետութեան այդ շտեմարանն ու սնուցանողը:

Իսկ գիւղի կարիքների համար՝ այդ գանձարանից յետ են տրւում միայն ողորմելի փշրանքներ, օրինակ, ներկայ տարւում «գիւղի» կարիքների համար (հողային կարգաւորման ու հողագործութեան գլխաւոր վարչութիւն), երկու ու կէս միլիարդ թւագրէից սահմանւած է ընդամենը 35 միլիոն միայն:

Եւ ընդհանրապէս «քաղաքը» վայելում է մեր կառավարութեան կողմից ամեն տեսակ ուշադրութիւն: Գործարանային—հանքային արգիւնագործութեան համար ծախսւում են ահագին միջոցներ: Այդտեղ գանձարանը չափազանց առատաձեռն է և այդ առատաձեռնութեանը վերջ չի նախատեսնում:

2ր կարծէք, սակայն, թէ «քաղաքի» մասին հոգալով, կառավարութիւնը օգնութեան է գալիս ամբողջ քաղաքային ազգայնականութեանը: Եւ չը կարծէք նոյնպէս, թէ «գիւղից» ձեռք վերցնելով, նա անուշադրութեան է մատնում այն բոլորին, որոնք ապրում են հողի աշխատհում: Ո՛չ, իհարկէ: «Գիւղի» մէջ այն եղբ, որից եօթը մօրթի են մաշկում,—աշխատաւոր գիւղացիութիւնն է: Իսկ «քաղաքում» նոյնպիսի մի վիճակ բաժին է ընկած գործարանա—հանքային բանւորներին և առհասարակ ամբողջ քաղաքային խեղճութեանը:

Եւ նոյն «գիւղում» սիրածպիտ հօրթը, որ միանգամից ծծում է երկու մայրերի—պօմէշիկներն են (կալւածատէր) ընդհանրապէս և ազնւականների «սիրտագործ դասը» մասնաւորապէս: Նոյն «քաղաքում», իշխանութիւնների բարձր հովանաւորութեան տակ բարգաւաճում են պ. պ. կապիտալիստները՝ գործարանատէրեր, հանքատէրեր, «անւանի» վաճառականներ, բանկիրներ և այլն:

Հետեւաբար՝

Մոռացութեան է ենթարկւած աշխատաւոր ժողովուրդը, իսկ շնորհներ են վայելում ճեւրմակ ոսկրի ու սև խղճի տէր մարդիկ:

Այդ տեսակ պետական տնտեսութիւնից ու ֆիւնտական քաղաքականութիւնից օգտակար ոչինչ չի դուրս գալ: Մեր պետական ծախքերը աճում են տարեց-տարի: Այդ ծախքերի համապատասխան պէտք է, իհարկէ, աճի և գանձարանի մոտքը: Այդպէս, ներկայ տարւում ազգայնականութիւնը, ինչպէս արդէն ասացի, պարտաւոր է գանձարան մտցնել երկու ու կէս միլիարդ ռուբլի: Եւ իհարկէ, նա կը մտցնի այս կամ այն եղանակով: Բայց մի՛ մոռացէք, որ մեր ծախքերի աճումը վկայում է ոչ թէ ժողովրդական բարօրութեան աճման մասին, այլ ժողովրդի աւերման մասին: Իւրաքանչիւր մի աւելորդ ռուբլի, որ մտնում է գանձարան, բերում է իր հետ նոր տանջանքներ, նոր թշուառութիւն: Այդ ռուբլին չորթւում է խեղճից, չքաւորից: Նա վատաւում է անհասարակ գնով—սովի, ցրտի, հիւանդութիւնների, վաղաժամ մահւան գնով...

*

Պետական տնտեսութեան վարումը մի մասն է այն

բարդ աշխատանքի, որ կատարում է ուսուցիչական օգնականները և այդ մասը գտնվում է կատարելապես համաձայնության մեջ բովանդակ աշխատանքի հետ: Դեպի ուր մղում է բովանդակ աշխատանքը, գեպի այնտեղ թեքում է և նրա մասը—խիստ կարևոր մասը, որովհետև առանց նրան՝ կառավարական մեխանիզմը միևնույն է թէ՛ շոգեմեքենան առանց վառելիքի:

Պետական գանձարանի եկամուտները հաւաքում են նրանցից, ումից որ աւելի ձեռնտու է կառավարութեանը: Եւ այդ գանձարանի ծախքերը գործադրում են այնպիսի ձեռնարկների համար, որոնք շահաւետ են դարձեալ կառավարութեանը: Ուստի և պետական տնտեսութիւնը—ֆինանսական քաղաքականութիւնը—արտացոլում է իր մէջ, որպէս հայելիում կառավարութեան բոլոր գործերի, նրա ընդհանուր քաղաքականութիւնը, այսինքն ցոյց է տալիս, թէ ինչ նպատակի է ձգտում նա:

Ուր է մղում, յիշատի այդ կառավարութիւնը, ի՞նչ է նրա նպատակը:

Նա ձգտում է ամբողջել իր իշխանութիւնը: Նպատակը պարզ է—կառավարել ժողովուրդը ինքնակամ ու անկօնարօյ, յաւիտեանս յաւիտենից:

Իհարկէ, կառավարութիւնը իր այդ ցանկութիւնների մասին ուղիղ ու պարզ կերպով չի խօսում: Ամօթխածութեամբ նա վարագործում է այդ ցանկութիւնները գեղեցիկ ծառերով՝ «պետութեան կարիքների» մասին, «Տայրենասիրութեան», «Ժողովրդի մեծութեան» և այլն: Բայց դժուար չէ հասկանալ այդ տեսակ ծառերի իսկական միտքը «պետական կարիքները» այդ ծառերի մէջ նշանակում են չինովնիկների, պոմէշչիկների ու արդիւնաբերողների կարիքներ. «Տայրենիքի սէրը» նմանեցրում է այն սէրին, որ տածւում է կամ պիտի տածւի դէպի գաւառապետը, իսկ «Ժողովրդի մեծութիւնը» պէտք է հասկանալ գեներալ-նահանգապետ Առաքարի, պոմէշչիկ Բորիսիկի և վաճառական Մորոզովի մեծութիւնը: Պահպանել անդորրութիւնը և աճեցնել բարօրութիւնը այդ «սրբազան երրեակ դաշնակցութեան»—այդ է ուսաց կառավարութեան ճշմարիտ նպատակը: Ուրիշ ձգտում նա երբէք չի ունեցել, չունի և այժմ:

Եւ մեր ամբողջ պետական տնտեսութիւնը ծառայել է ու այսօր էլ ծառայում է այդ նպատակին: Դրա իրագործման համար է, որ նետել են աշխատաւոր ժողովրդի ուսերի վրայ ուղղակի ու անուղղակի հարկերի ամբողջ բեռը: Դրա համար է գլխաւորապէս, որ պահպանւում է բազմամիլիոն զօրքը, Դրա համար է, որ հովանաւորում են արդիւնաբերողներն ու խոշոր կալաճատերերը, կառուցւում են երկաթուղիներ, սահմանւում է բարձր մաքս՝ դրսից ներմուծւող ապրանքների համար, որոնք առաջնական անհրաժեշտութիւն ունին, ապա նաև մրցանակներ ու ահագին նպաստներ են տրւում շաքարի, նաւթի և բազմատեսակ հանքերի արդիւնաբերողներին: Նոյն նպատակի համար է, որ կերակրւում է ոստիկանների, ժանդարմների, լրտեսների ամբողջ բանակը. նրա համար են շինւում բանտերն ու կախաղանները, կազմակերպւում են «պատժական վաշտերը» և հիմնւում զինուորական-դաշտային դատարանները, նրա համար է, միմիայն՝ նրա համար՝ որ սահմանւում է Չ ու կէս միլիարդի տարեկան

բիւջէի և պարտք է առնւում օտար պետութիւններից ու բանկիրներից—իննը միլիարդ ռուբլի...

Հարկ կայ արդեօք ասելու, որ վաղուց ժամանակ է վերջ դնել այդ խենդութեան, որ տանում է մեր երկիրը դէպի բայբայում ու սնանկութիւն բոլոր կողմերից:

Բայց ի՞նչ անել:

Անել պէտք է շատ բան: Եւ այդ «շատ բաների» մէջ ոչ-վերջին տեղերից մէկը բռնւում են այն բարենորոգումները, որոնք վերաբերում են պետական տնտեսութեան: Պէտք է արմատից փոփոխել այն հիմունքները, որոնց վրայ կանգնած է այսօր այդ տնտեսութիւնը, եւ նոր ֆինանսական կազմակերպութեան իբրեւ հիմք պէտք է դնել հետեւեալ կանոնը.

Պետութեան կարիքն երբեք—դաւաւտաւոր ժողովրդի կարիքն երբեք չեն: Պետութեան շահերը—աշխատաւոր դասակարգերի շահերն են: Պետութեան բարօրութիւնը—նրա ամբողջ ազգաբնակչութեան բարօրութիւնն է: Ապա ուրեմն, պետական տնտեսութիւնը պէտք է կառավարւի յօգուտ ամբողջ ժողովրդի, և ոչ հասարակութեան իշխող հրամայող դասակարգերի:

Այդ կանոնը կարող է գեթ մասամբ իրագործւել միայն այն ժամանակ, երբ նոր ընտրովի իշխանութիւնը կը մտնէ մեր կեանքում հետեւեալ նորմուծութիւնները.

1) վերացնել տուրքերը (ակցիզ, մաքս) առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն ունեցող առարկաներից:

2) Սահմանել պրօգրէսսիվ տուրք եկամուտների ու ժառանգութիւնների վրայ:

3) Սահմանել տուրքեր պերճանքի առարկաների վրայ: Դրանք, եթէ լաւ էք յիշում այն պահանջներն են ֆինանսական քաղաքականութեան վերաբերեալ, որոնք արձանագրւած են մեր նազագոյն ծրագրի մէջ: Սակայն ահա թէ բանը ինչու՞ն է, Պետական տնտեսութեան մէջ, ինչպէս առհասարակ ամեն մի տնտեսութեան մէջ, կայ երկու հանգամանք—եկամուտներ ու ծախքեր: Թէ որտեղից պիտի հաւաքւին եկամուտները—ես արդէն ասացի: Իսկ այժմ կ'աւելացնեմ երկու խօսք այն մասին, թէ համաձայն ի՞նչ սկզբունքի պիտի կատարւին պետական ծախքերը:

Պետական գանձարանը ժողովրդական գանձարան է: Ուստի կառավարութիւնը չի կարող նայել նրա վրայ, իբրեւ իր սեփականութեան վրայ և չի կարող ծախսել նրան սեփական հայեցողութեամբ, ծախսել ինչի վրայ կուզէ և ինչպէս կուզէ, ոչ դրի հաշիւ չը տալով իր գործողութիւնների մասին:

Տէրը հէնց նրա համար էլ տէր է, որ իրաւունք ունի ուզած ժամանակ իր օտո կանչել կառավարչին կամ գործակատարին և հարցնել. «Ի՞նչ եկամուտներ են սպասւում այս տարի, որտեղից պէտք է վերցնել նրանց և ինչի՞ վրայ պիտի ծախսւին»: Տէրը պետութեան մէջ—դա ինքը ժողովուրդն է կամ նրա հաւատարմատարները, ընտրեալները, Տիրոջ (Ժողովրդի) գործակատարներն են մինիստրները, Հետեւապէս, դրանց էլ պէտք է պատասխանատուութեան կոչել ֆինանսական հարցերում: Միմիայն այնտեղ, ուր պետական տնտեսու-

Թեան «Եկեմտից գիրքը» գտնուում է ժողովրդի ճշմարիտ ընտրականների տնօրինութեան տակ—այնտեղ միայն հնարաւոր է այդ ժողովրդի բարգաւաճումը։ Այս մէկը պէտք է լաւ յիշել...

*

Այստեղ ես կը փորձեմ բացատրել, թէ ինչո՞ւ մեր կուսակցութիւնը բացասական գիրք է բռնում՝ դէպի աւուղակի տուրքերը, իսկ յաջորդ նամակում՝ արդէն կը խօսենք պրօգրէսիվ տուրքի մասին, որ պիտի տրւի եկամուտների, ժառանգութիւնների ու պերճանքի առարկաների վրայ։

Պետական գանձարանը, ինչպէս և «ցարին դրամարկը» լցւում է այն հարկերով կամ տուրքերով, որ վրձարում է ազգաբնակչութիւնը։ Այդ տուրքերը երկու տեսակ են. ուղղակի և անուղղակի։

Երբ գիցուի, գիւղացին ամեն տարի գանձարան է մտցնում 8—12 ռուբլի իր ունեցած հողի համար—գաւազակի տուրք է։ Իսկ երբ նա մի վեպրօ գինու համար վճարում է գինեվաճառին ամբողջ 7 ռ. 60 կոպ., փոխանակ 1 ռ. 60 կոպէկի (որ շուկայի գինն է)—այդ աւելորդ 6 ռուբլին, որ ակցիզի անւան տակ գնում է պետական գանձարան, արդէն կոչւում է անուղղակի տուրք։

Հաստ յաճախ է այդպիսի «աւելորդներ» վճարում գիւղացին կամ քաղաքացին նաև ուրիշ ապրանքների վրայ, որոնք ապրուստի ամենատարրական, ամենամահարժեշտ միջոցներն են. օրինակ՝ նաւթի, լուցկիի, շաքարի, ապա և ծխախոտի, չիթի, մահուկի ևայլն։ Վաճառականը գանձարան է մտցնում բոլոր այդ տեսակ ապրանքների համար՝ կամ ակցիզ, կամ մաքս և ապա այդ տուրքերը նա բարձում է փոքրիկ չափերով իր գնողներին վրայ—այդտեղից և անունը՝ «անուղղակի տուրք»։

Անուղղակի տուրքերը՝ հարկային սիրւած ձևն են պետութեան համար։ Օրինակ, ռուս կառավարութիւնը հաշւել է, որ ներկայ տարում նա եկամուտ պիտի ունենայ աւելի քան 2 միլիարդ։ Բայց իմացէք, որ այդ հսկայական գումարի մեծագոյն մասը կազմում են անուղղակի տուրքերը։ Մեր երկրում իւրաքանչիւր մարդու վրայ միջին թւով ամենապէմօկրատիկ հաշւով, այսինքն առանց խտրութեան գոտակարգի, գոյքի, սեռի ու նոյնիսկ հասակի—իւրաքանչիւրի վրայ ընկնում է այսօր տարեկան 8 ռուբլի անուղղակի տուրք։ Ի՞նչ մեծ փող է 8 ռուբլին, կ'ասէք դուք։ Բայց վերցրէք թէկուզ միջին գիւղացիական մի ընտանիք, բաղկացած 5—6 հոգուց և դուք կ'ունենաք 40—48 ռուբլի ծախք... Ո՞րտեղից գտնեն այդքան փող՝ այն թշուառները, որոնք աշխատում են առանց մէջքները շակելու և այնուամենայնիւ հազիւհազ են շնչում և կամ ուղղակի մեռնում են սովից...

Դուք հարց կը տաք. ինչո՞ւ այդպէս կառավարութիւնը մի առանձին հակումն ունի դէպի անուղղակի տուրքերը։ Պատճառները շատ են։ Ես ցոյց կը տամ միայն երկու կարեւորագոյնները։

Նախ. կառավարութեան համար շատ կարեւոր է ունենալ ըստ կարելւոյն մեծ թւով վճարողներ։ Որքան շատ լինին նրանք—այնքան շատ կը լինի և եկամուտը։ Եթէ նշանակեա

ուղղակի տուրք—քիչ կը գտնւին վճարել կամեցողներ, մասնաւոր և թէ ժողովուրդը աղքատացել է։ Ուրիշ բան է ուղղակի տուրքերի դէպքում, որոնք դրւում են առաջին անհրաժեշտութեան ապրանքների վրայ։ Ամեն մէկին հարկաւոր են այդ ապրանքները (նաւթ, շաքար, լուցկի ևայլն) ամեն մէկը պէտք է կամայականաւ կաշէից դուրս գայ և գնէ գէթ փոքր քանակութեամբ այդ առարկաներից։ Իսկ երբ նա գնում է նրանցից, գրանով իսկ տուրք է մտցնում պետական գանձարանը յիշեալ առարկաների համար։ Կենքի փորձը ցոյց է տալիս, որ ուղղակի հարկ չը վճարողները մնում են այնուամենայնիւ անուղղակի հարկ վճարողներ։ Գիւղացին պատած պարտքերի ցանցով, այնուամենայնիւ գնում է այն ապրանքները, որոնց վրայ դրւած է ակցիզ կամ մաքս. գնում է, որովհետեւ դրանք ամենամահարժեշտ ապրանքներն են...

Երկրորդ. կառավարութեան համար կարեւոր է այն, որ ժողովուրդը ապրէ նրա հետ խաղաղութեան մէջ, որ նա չը տրտնջայ «ուժերից վեր» տուրքերի առթիւ։ Իսկ այդ ցանկութիւնը աւելի աջողութեամբ կատարւում է անուղղակի տուրքերի սխտեմի մէջ, քան ուղղակի։ Ժողովրդից տուրքեր հաւաքելը—ջանջալ գործ է, մասնաւոր երբ ժողովրդական անտեսութիւնը հազիւ է շունչ քաշում։ Հարկաւոր է լինում մեծ մասամբ դուրս գջլել զօռով ու սպառնալիքով։ Այլ բան է անուղղակի տուրքը։ Գիւղացին կամ քաղաքացին վճարում է այն ինքնաբերաբար յօժարակամ, մինչև իսկ չը նկատելով, որ իր կոպէկներով հարստացնում է պետական գանձարանը և ցարի քսակը, վճարում է և բնու մտքովն էլ չի անցնում արտնջալու իշխանութեան վրայ։ Նա միայն կ'ասէ. «Ո՛ւհ ծանր է դառնում կենքը. ահա շաքարը նորից թանկացաւ, իսկ թէյին ու նաւթին մօտենալ էլ չի լինի»։ Բնաւ չի մտածում, որ այդ ապրանքների գինը բարձրանում է հէնց իշխանութեան կամքով, որը աւելի է մեծացրել նրանց վրայ դրւած տուրքը։

Պարզ է, ուրեմն, թէ ինչու մեր կառավարութիւնը այնքան սիրում է անուղղակի տուրքերի սխտեմը։ Այդ տուրքերը հանդիսանում են, իբրև յուսալի և համեմատաբար դիւրին աղբւր պետական եկամուտների, շատ աւելի դիւրին և յուսալի, քան ուղղակի տուրքերը...

*

Դեռ Ադամ Սմիտը—անգլիացի տնտեսագէտ—պընդում էր, որ ազգաբնակչութիւնից հարկ հաւաքելու ժամանակ պէտք է յարգել որոշ կանոններ, առանց որոնց՝ պետական գանձարանի համար հաւաքւող տուրքերը կարող են խիստ ծանրաբեռնել ժողովրդին և տանել նրան դէպի աւերում։

Ահա ահա ինչ կանոնները.

- 1) Իւրաքանչիւր քաղաքացի պէտք է վճարէ պետական կարիքների համար, համաձայն իր ունեցածի։
- 2) Հարկերը պէտք է հաւաքւին այնպիսի մի ժամանակ, որը ամենից աւելի յարմար է վճարողի համար։
- 3) Հարկերը պէտք է հաւաքւին այնպիսի մի ձևով, որ վճարողը չը ծախսէ աւելի քան այն գումարը, որը անմիջապէս գնում է պետութեան կարիքներին գոհացում տալու։

Հարց ենք տալիս: Յարգւում և՛ն մեզ մօտ այդ կանոնները: Այ, և ոչ մէկը նրանցից չի յարգւում: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ անուղղակի հարկերի սխառմի մէջ յարգել այդ կանոնները անհնարին է: Գատեցէք ինքներդ:

Անուղղակի տուրք վճարումէ ամեն մէկը, որ գնում է ակցիոյ ու մաքսով ծանրաբեռնած ապրանքներ. այսինքն ընդհանուր անհրաժեշտ գործածութեան առարկաներ, և վճարում է, իհարկէ, ոչ իր կարողութեան համեմատ, այլ նայած թէ առարկաները ի՞նչ քանակով է նա գործածուած: Կարող ենք սակայն ասել, թէ այն մարդը, որ տարեկան 10,000 ռուբլի եկամուտ ունի, հարկւոր անգամ աւելի է թէյ, շաքար, նաւթ լուցկի ու մահուդ գործածում, քան այն մարդը, որ ունի տարեկան միայն 100 ռուբլի եկամուտ: Իհարկէ ոչ. ասել մի այդպիսի բան, նշանակում է ամենամեծ յիմարութիւն գործել: Աւելի ճիշտ կը լինէր ասել, որ ահագին մեծամասնութիւնը վճարում է պետ. գանձարանին անուղղակի տուրքերի մօտաւորապէս նոյն (հաւասար) տարեկան գումարը: Իսկ քանի որ այդ մեծամասնութիւնը—ամբողջ տասնեակ միլիոններ—կազմած է ոչ հարուստներից, որոնք ստանում են հազարներով եկամուտ, այլ չքաւորներից, որոնք տարեկան վաստակում են 150—300 ռուբլի—ուրեմն դուրս է գալիս, որ անուղղակի հարկերը բնաւ չեն վճարւում: Ըստ կարողութեան, այլ նրանք ընկնում են իրենց ամբողջ ծանրութեամբ ազգաբնակչութեան ամենաթշուառ մասի վրայ...

Անիրագործելի է անուղղակի տուրքերի սխառմում և այն կանոնը, որը պահանջում է հաւաքել տուրքերը այն ժամանակ երբ դա յարմար է վճարողներին: Արդարեւ:

Եթէ մարդ ծայրայեղ կարիք ունի մահուդի կամ նաւթի, նա իհարկէ կերթայ և կը գնէ: Քիչ չող ունենալով, նա իհարկէ կ'ուզէր և՛ մահուդի և՛ նաւթի համար վճարել որքան կարելի է քիչ, գոնէ շօ կայի գնի համեմատ: Բայց գնորդի այդ օրինաւոր ցանկութիւնը անիրագործելի է մնում: Տալով ծախողին փող մահուդի և նաւթի համար՝ նա այդտեղ իսկ հարկադրւած է վճարել և տուրք այդ ապրանքների համար, այն տուրքը որ աւելացրւած է նրանց շուկայական գինը: Այդ է անուղղակի հարկի էութիւնը. ուզե՞ս ուզես՝ պէտք է վճարես այդ հարկը, որովհետեւ եթէ չը վճարես, չես ել ստանայ քեզ պէտք եղած ապրանքը...

Անուղղակի հարկերը չեն ենթարկւում ' չեն էլ կարող ենթարկւել այն կանոնին, որ ասում է, թէ հասարակութեան անդամը (գիւղացի թէ քաղաքացի) չը պէտք է վճարէ մի աւելորդ բան, բացի սահմանած հարկից: Այդ միտքը կարելի է ամենից լաւ պարզաբանել մի մասնաւոր օրինակի վրայ:

Հասարակ թէյի մի փութը Չինաստանում կարելի է առնել 12 ռուբլով: Աւելացնենք դրան ծանապարհածախքը (1 ռուբ. փութի համար) և վաճառականական շահը (25 տոկոս)—այդ կանէ 16 ռուբլի (մի փութի արժեքը): Բայց մեզ մօտ այդ տեսակ թէյի համար վճարւում է մաքս—փութին 16 ռուբլի: Այստեղից հետեւում է, որ Ռուսաստանում մենք պէտք է գնէինք այդ թէյը 32 ռուբլովի փութը: Այո, «պէտք է այդ պէս գնէինք»... Սակայն իրօք մենք գնում ենք նոյն թէյը ոչ թէ 32, այլ 36 ռուբլով փութը: Եւ ահա թէինչպէս է գոյանում

այդ աւելորդ 4 ռուբլի (իւրաքանչիւր փութին համար).

Մաքսատնում վաճառականը վճարում է իր գրպանից 16 ռուբլի մաքս: Բայց չէ որ այդ մաքսը պիտի վճարէ ոչ թէ վաճառականը, այլ գնողը: Միայն նա է, որ պիտի մտցնէ այդ տուրքը մաս առ մաս, ժամանակ առ ժամանակ, ամեն անգամ, երբ թէյ պիտի գնէ: Իսկ վաճառականը այդ տուրքը մտցնում է նախօրօք, միանգամից ու ամբողջապէս պետական գանձարանը, գնողի փոխարէն: Բայց նա մտցնում է ի հարկէ, ոչ ձրաբար, նա այդ «ծառայութեան» համար պէտք է ստանայ տոկոսն եր: Նա տրամաբանում է այսպէս. «մաքս վճարեցի 16 ռուբլի, եթէ այդ 16 ռուբլին գործի մէջ գնէի, կը ստանայի 4 ռուբլի օգուտ (շահ), հաշուելով 25 տոկոսով: Այժմ տալով այդ փողը գնողի փոխարէն գանձարանին, ես պէտք է հէնց այդ գնողից էլ գանձեմ իմ 4 ռուբլի շահը: Իսկ գանձելը դժուար չէ. հարկաւոր է միայն թէյի գնին աւելացնել այդ 4 ռուբլին»: Վաճառականի համար միանգամայն ճիշտ դատողութիւն: Ասածը արւած է: Թէյը կը ծախի արդէն ոչ 32, այլ 36 ռուբլի փութը: Այդպէս է անուղղակի տուրքի յատկութիւնը. նրա անունով՝ գիւղացին ու քաղաքացին թալանւում են կրկնապատիկ. թալանւում է նրանց պետական գանձարանը և թալանւում է վաճառականը...

Այդպէս ուրեմն, մենք իմացանք, որ անուղղակի հարկերը, դրւած առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն ունեցող ապրանքների վրայ՝ ըստ ամենայնի անարգար են:

Նրանք իրենց բոլոր ծանրութեամբ ճնշում են աշխատաւոր ու չքաւոր ժողովուրդին և շատ թոյլ են զարնում հարուստների գրպաններին:

Մարդիկ վճարում են նրանց կարծես հարկադրւած, ամեն անգամ երբ գնում են անհրաժեշտ ապրանքներ և ոչ այն ժամանակ երբ այդ յարմար է իրեն, գնողին:

Նրանք վերջապէս, գանձարան մտցրւում են այնպիսի մի ձևով, որ գնող ու սպառող քաղաքացիները հարկադրւած են լինում վճարել նրանց համար որոշ տոկոս՝ վաճառականին:

Այդ բոլորը միասին առած՝ ցոյց է տալիս, որ հարկաւոր է արմատից ոչնչացնել այն տուրքերը, որոնք դրւած են առաջնակարգ անհրաժեշտութիւն ունեցող ապրանքների վրայ: Այլապէս ժողովրդական թշուառութիւններին երբեք վերջ չի լինի...

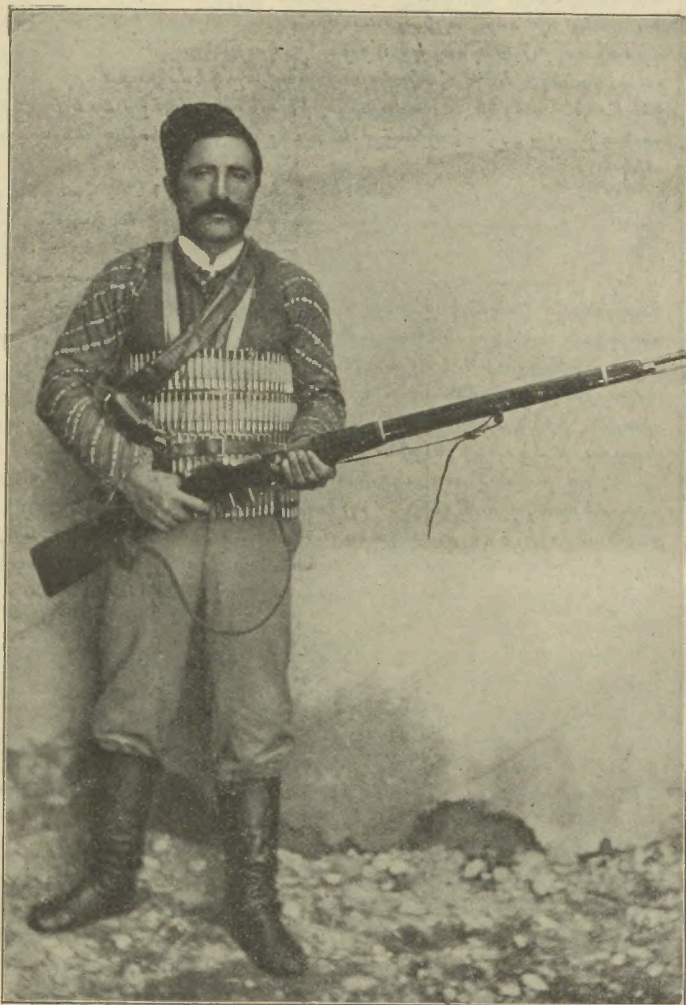
Վ. ԱՐԱՐԱՏՍԻ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ս Ա Յ Դ Օ Պ Օ Ղ Ո Ս

Զոհը Ղարմի նամերտ դաւաճանութեան

Սայդօն, Տարսի Ալփարինճ գիւղէն էր, 33 տարեկան 1894-ին, դեռ գիւղական պարզուկ կեանքին մէջ մեծցած, յեղափոխական սէրը արթնցաւ անոր մէջ: Ճարպիկ էր և կռաստեր, իր ունեցած բոլոր սպառազինութիւնն է մէկ չախմախի հրացան և մէկ տապար: Երբ քրդեր կուգային գեղի ոչխարը կամ տաւարը յափշտակելու, Սայդօն կը վազէր ետեւէն և կը խլէր աւարը: Գիւղացիք գեղին պահապան կարգեցին զայն իր քաջութեանը համար:

Ոստիկանները կատարած որ չեն կրնար ձեռք ձգել Սայ-
դոն սպանեցին ընդդէմ Երկու ամիս ետեւ Սայդոն անցաւ
Սասուն իր ընկերներուն քով և իր անձնակազմով ինչով
բոլորին սէրն ու համակրութիւնը գրաւեց:

Սայդոն ժամանակից էր 1900-ի ու Առաքելոյ վանքի
կուսին, Գեորգ Զափուշի հետ Նորշեն գեղի կուսին, և
այսպէս շարք մը կուսներու, մինչև Սասունի մեծ կուս-
ները, ուրիշ յետոյ Դաշտ իջնելով՝ իր ընկերներու հետ
Միրազումի, Համիրամի և Ախթամարի կուսները մղեց:

Վասպուրականի ճամբով անցաւ Կովկաս, ուր հայ-
թաթարական արիւնհակ հակառակութիւններու միջոցին, Հարուրի
շրջանին խմբապետ նշանակելով, սարսափ ձգեց թշա-
միներուն վրայ: Կուսները վերջացած էին, Սայդոն, մէկ
քանի ընկերներով վերադարձաւ իր պաշտած հաւատքի
և յոյսի վայրը ուր ինկած էին, կրտէր, Սերոբներ, Հրայր-
ներ, Գաւրգէններ և Վահաններ:

Երկիր մանելով՝ Գեորգ Զափուշին գործակից եղաւ,
եռանդուն կերպով մասնակցեցաւ Սուլուի վերջի կուսին
ուր ձեռքէն վիրաւորեցաւ: Անմահ Զափուշի մահէն
յետոյ, Սայդոն մտաւ Ժողովուրդին մէջ և իր ինկած
կտրիճ ընկերներու հաւատամբը քարոզեց անոնց, մինչև
ու քիւրդ պէկի դաւաճանութիւնը եկաւ ողբերգորէն
վերջ տալու քաջի կեանքին:

Սայդոն կը թողու երկու զաւակ:

Իր ընկերները յարգանքով պիտի պահեն անոր օրինա-
կելի յիշատակը և անոր գերեզմանին վրայ կ'ուխտեն
բարձր պահել Փէգայի պատիւը, որուն բոլորանէր
ներկայացուցիչը եղաւ Սայդոն:

Զ Ն Դ Օ Յ

Սայդոն լսած էր Ֆէգայիներու մտին: Փնտռեց գտաւ
Անդրանիկը և Գեորգ Զափուշը, և ընկերական կապ հաս-
տատեց անոնց հետ, և յեղափոխական սրտոտ կազմակեր-
պող մը եղաւ և Ֆէգայիներուն ներքելով իր ծառայութիւնը:

Այդ միջոցներուն յայտնի արիւնհարբու աւազակ քիւրդ
Իւսուֆ, քանի-քանի խեղճ հայ երկրագործներ, ինչպէս
նաև ուրիշներով վանքի վանահայր Ղազար վարդապետը
պահանջած էր: Սայդոն միտքը դրաւ վրէժ լուծել Իւսուֆէն
և ետեւէն ինկաւ: Գեղեր մը կը հանդիպի այդ հրէշին, և
անոր ընկեր ֆիւտին: Սայդոն և իր անբաժան ընկեր Վար-
դան արգար վրէժով արիւնհարկ, կը յարձակին և կը սպան-
նեն Իւսուֆը, ֆիւտ կը յաջողի փախչել: Սայդոն կը հասնի
Ետեւէն և տապարի հարաւածով կը գլորէ ձորակի մը մէջ:
Վրիժառուները անդին աշխարհը զրկած կարծելով զայն
կը հեռանան: Քիչ վերջը քիւրդը իր առած վերքէն
ուշեր գալով կերթայ կառավարութեան կը պատմէ դէպքը:
Սայդոն փախաւ լեռը ելաւ:

Այս պէս 50 ոստիկանով սկսաւ հետապնդել փախտակա-
նը բայց նա անըմբռնելի էր: Կառավարութիւնը պահապան
գրած էր անոր գեղի շուրջը որ հսկեն անոր ելուժութիւնը:
Գեղեր մը Սայդոն, ըստ սովորականին, գեղ եկաւ պաշար առ-
նելու և մտաւ տուն մը, պահապանները շուտով լուր տւին
ոստիկաններուն, որոնք իսկոյն եկան պաշարեցին տղոց գը-
տնաւած տունը: Կուսը կատաղի եղաւ: Ոստիկանները ուղե-
ցին տունը վառել: Ընկերները տանը ետեւի պատը ծակելով
կուղէին փախչել: Սայդոն մինակ նահապետական չափմա-
րին ափին դռնէն դուրս նետեցաւ՝ սպաննեց թիւրք խաղիմը
և երկու քիւրդ, և անյայտացաւ մութին մէջ: Ոստիկանները
ճարահատ և կատաղած, ստիպեցին գեղի ընդ որ Սայդոն
և ընկերները իրենց յանձնէ: Սայդոն մերժեց անձնատուր
ըլլալ, յայտարարելով որ ինք «պատրաստ է իր արիւնին
մինչև յետին կաթիլը թափել մեծ գողափարին համար»:

Ջնդոն մէկն էր այն չարքաւ և անձնուրաց Ֆէգայիներ-
էն, որ երկու ընկերներու հետ զոհ գնաց վերջերս, քիւրդ
ցեղապետ Ղաւրմ բէկի անարգ դաւաճանութեան:

Ջնդոն՝ Տարօնի Յարդոնը գիւղէն էր, 30 տարեկան:

Այն ժամանակները երբ Սերոբ-Աղբիւր, Գաւրգէն ման
կուգային Սասուն և խլաթ գաւառները, Ջնդոն, որ միշտ
զէնք և ազատ կեանք կերպէր, գիմեց անոնց որոնք իր
ճարակիւթեանը համար ընդունեցին իբր ընկեր և սուր-
հանգակ: Ջնդոն իր սուրհանգակի պաշտօնը կը կատարէր
հիանալիորէն: Կառավարութիւնը հետապնդեց Ջնդոն, պա-
շարեց անոր տունը, և կրցաւ ձերբակալել միայն անոր եղ-
բայրը Պողոս:

Այդ ատեն Աղբիւր իր ընկերներով հեռացեր էին այդ
շրջանէն, Ջնդոն ճարահատ, քիւրդ աղայի մը մօտ ապաս-
տան գտաւ: Երբ Սերոբ ուշ ատեն վերադարձաւ, հաւատա-
րիմ Ջնդոն՝ վազեց և իր նախկին պաշտօնը վերստանանց
վարդենիսիցի Մուրատին հետ, որ 1905-ին նահատակեցաւ
Արքայանք գիւղին մէջ:

Ջնդոն՝ 1903-ին մասնակցեցաւ Յունան գիւղի կուսին,
և բախուլութեամբ կուսեցաւ:

Սասունի կուսի նախորդներուն Հրայրի և Վահանի որոշմամբ
ղրկեցաւ խլաթ ռազմավթերը փոխադրելու, բայց մինչև
վերադարձը Սասունը պաշարւած էր արդէն, ուստի Դաշտ
անցաւ կուսը հոն շարունակելու: Բերդակ գիւղի մէջ էր
Ջնդոն իր ընկերներով՝ երբ զօրքերը եկան բռնելու գիւղը:
Ջնդոն 6 ժամ կատաղի կուս մղեց և ահագին փնտնե-
րալէ յետոյ թշնամուն՝ ազատեցաւ: Երբ Սասունի ընկերնե-
րը Մշոյ Դաշտ իջան՝ միացաւ անոնց և մասնակցեցաւ Մըկ-
րազումի, Կուրափուրի, Գումբուր և Գումս գիւղերու կուսնե-
րուն: Ջնդոն՝ իբր փորձ գալլ մը՝ որ գիտէ երկրին ծակու-
ծուկը, խուժքը առաջնորդեց մինչև խլաթ գաւառ, մաս-
նակցեցաւ Համիրամ գիւղի և Աղթամարի կուսներուն:

Վասպուրականէն՝ Պարսկաստանի վրայով անցաւ Կով-
կասի Հայ-թաթարական ընդհարումներու միջոցին հայի
արիւնք եւ եկաւ և նետուեցաւ Կուբի տաք շարքերուն մէջ,
Գանձակ և Զուշի:

Սակախ մայրենի երկրին հողն ու ջուրը անգիմադրելի-
օրէն կը քաշէին Զնդօն, անհամբեր էր թռչիլ նորէն հոն
և մեռնիլ անոր արիւնոտ նւիրականութեան գիրկը:

Արտասահմանի մէջ քիչ շատ զինավարժութիւնը կա-
տարելագործելէ յետոյ, 1907-ին մտաւ երկիր, հաւատքի
կտրիճ առաքեալը, բայց քրդական դաւաճանութիւնը շատ
շուտ կտրեց անոր թանկագին կեանքի թելը:

Զնդօն՝ իր բազմամեայ տիպար և եռանդուն գործունէու-
թիւնով, մաքուր յիշատակը կը ձգէ բոլոր ընկերներու սր-
տին մէջ, որոնք կողքան արի և հաւատարիմ զինւորին վա-
ղահաս և դաժան մահը:

ԳՐԻԳՈՐԻՅ ԳԵՐՇՈՒՆԻ

Սօցիալ-յեղափոխականների, ոգով և աշխատանքով մեր
ընկերների, կուսակցութիւնը կրկին մի ծանր, անչափ ծանր
կորուստ ունեցաւ, մեռաւ այդ կուսակցութեան ամենատա-
ղանդաւոր և ամենանշանակալից զինուորացի մէկը՝ Գրի-
գորի Գերշունին: Դարձեալ մի անգամ արգարա-
ցան բանաստեղծի մարգարէական խօսքերը.—

«Բախտաւորի թշնամին է մեռնում,
Գոթբախտի բարեկամն է մեռնում»:

Տանջած և տառապեալ Ռուսաստանը գուցէ այժմ ա-
ւելի քան երբեք կարիք ունի Գերշունիի նման մարդկանց,
որովհետեւ միայն այդպիսի մարդիկ ունենալով հա-
րաւոր է յաղթահարել մաայլ և սուր ռեակցիայի հիգրան,
որ պատրաստ է խեղդելու ամեն մի կենսաբանական և կեն-
սագործ բան: Բայց անողորմ ճակատագիրը ըստ երևոյթին
վճռել է հովանաւորել ռուս ժողովուրդի դեռեւս բախտա-
ւոր թշնամիներին, և նրանից խլեց նրա բարեկամներից
դարձեալ մինին, որ նրան անպայման նւիրած էր...

Սօցիալիստ-յեղափոխականների կուսակցութեան առա-
ջին խորհրդաժողովում նրա թեօրիական ղեկավարներից
մէկը հետեւեալ կերպով բնորոշեց Գերշունիին, որ այն ժա-
մանակ նստած էր Հլիստէլբուրգի ամրոցում: «Սա—ասաց
նա—այն մարդն է, որի անւան հետ սերտ կապւած են մեր
կուսակցութեան ծագումը, աճումը և առաջին ամենագո-
ւար քայլերը դէպի յաղթանակ: Նա մի մարդ է, որ մի ա-
ցն ուժ է բոցավառ սիրտը՝ սառը քաղա-
քական խելքի, հոգու համայն յաղ-
մութիւնը՝ մարտիկի պողպատի կամքի
և քննասէր անհանգիստ միտքը՝ պրակ-
տիկ-պատկառելի պիլի Գործնական կազմի
հետ: Սրա մէջ կայ և Գերշունիի անձնութեան բնո-
րոշումը և նրա դերի գնահատութիւնը կուսակցութեան
մէջ: Գուցէ միայն մի բան է մտաւրած, որ այդ մարդու
բոսանտիկ-գեղեցիկ հոգում բորբոքւում էր ստեղծիչ ոգե-
ւորութեան հուրը, հնչում էին բանաստեղծի և արեւոտա-
գետի ձայներ, և որ բոլոր խելագար քաջերի՝ նման, նա
ստիպւած էր շատ շուտով ճաշակել արհամարածների և
վիրավորւածների ազատութեան ու բախտաւորութեան հա-
մար մղող կուբի բոլոր ծանրութիւնը...

Գեո. Ժամանակը չէ եկել տալու Գերշունիի յեղափո-
խական գործունէութեան մանրամասն նկարագրութիւնը:
Բայց ահա այդ գործունէութեան մի քանի ամենատիպիկ
և ամենախառն յոգնանքները:

Ռուսաստանում մարքսիստական գաղափարների ծաղի-
ման շրջանում, այն ժամանակ երբ մարդիկ համարեալ գըլ-
խովին տարւած էին սօցիալ-դեմոկրատիայի դօգմայով և

գործնականով, մի փոքր շրջանում միտք է հասունանում՝
ստեղծել մի նոր սօցիալիստական կուսակցութիւն, որ հան-
դիմանար «նարոդնայա Վոլեա» կուսակցութեան հոգեւոր
շարունակողը և ի հակադէմ սօցիալ-դեմոկրատների միա-
կողմանի ծրագրի և տաքսիկայի, առաջ բերել աւելի կեն-
սունակ աշխարհահայեացք և աւելի յեղափոխական տաք-
սիկա:

Այս միտքը իրականանում է և Գերշունին հանդիսա-
նում է նոր կուսակցութեան ստեղծողներից և կազմակեր-
պողներից մէկը: Կուսակցութիւնը ապա գուրս է գալիս
ակախ քաղաքական կուբի, և ամենից առաջ կատարում է
մարտական կազմակերպութեան օգնութեամբ մի քանի տէ-
նօրական ակտեր, և Գերշունին այդ պատասխանատու աշ-
խատանքի գլուխն էր կանգնած. նա՝ մարմնացած եռանդ—
ամբողջապէս անձնատուր է լինում իր յանձն առած միա-
սիային, իրեն նւիրում է ամբողջապէս վտանգաւոր, բայց
փառաւոր ձեռնարկներին:

Ապա բախտը առ ժամանակ դաւաճանում է նրան՝ նը-
րան ձերբակալում են և շղթայակալ ուղարկում են Պետ-
րօպօլսկի բերդը, ապա դատում են դիւնուրական դատա-
րանով և դատապարտում մահւան, որը սակայն փոխարի-
նում են ցմահ բանտարկութեամբ Հլիստէլբուրգի ամրո-
ցում:

Գերշունիի գաղափարութիւնը սօցիալիստ-յեղափոխա-
կանների կուսակցութեան կեանքի փառաւոր էջերից մէկն
է, իսկ նրա ճառը դատարանում, պարզ և արժանապատ-
ւութեամբ լեցուն, կարծեաւ բարոյական ուժի լուսով հա-
մակւած, դա իր համարձակութեամբ և գեղեցիկութեամբ
օրինակելի մի խոստովանութիւն է յեղափոխականի քալ
excellence.

Գաղափարութիւնից յետոյ սկսեցին ծանր, տաղտուկ-
միակերպ, տանջալի օրերը, օրեր Հլիստէլբուրգում, որոնք
նկարագրւած են հենց իրենից՝ Գերշունիից պատկերացման
մի հազագիշտ քանքարով և ուղղակի գեղարեւեստօրէն:
Այստեղ «արքայական բանտի» մաայլ պատերի միջով հա-
սաւ նրան լուրը խոշոր դէպքերի մասին, որ տեղի էին ու-
նեցել ազատութեան մէջ՝ Պլեվէի մահւամբ, որանից յետոյ
եկած «գարնան», արդէն պատմական դարձած ընդհանուր
գործադուլի, հոկտեմբեր 17-ի մանիֆէստի, Մոսկւայի ա-
պստամբութեան մասին... Եւ նրա հոգին թնդաց՝ լցւած
ուրախութեամբ, խելագար հրճւանքով Ռուսաստանի համար,
ընկերների համար, իր թանկագին կուսակցութեան համար,
որի յաջողութիւնները ստիպում էին նրան աւելի քան եր-
բեք մտածել նրա կատարելագործման և ամրացման մասին:
— «Ուժ մի խնայեք, որքան կարելի է շուտ իրականացնե-
լու Ռուսաստանի մի սօցիալիստական կուսակցութիւն»,
գրում էր նա Հլիստէլբուրգից իր ընկերներին, որ գումար-
ւել էին կուսակցական խորհրդաժողովի 1906 թւին.—
«ինչքան էլ այդ որ դժուր լինի, աշխատեք մոռնալ բոլոր
այն ծանր անձուռնի բաները, որոնք խոչնդ են ընկած
միացման ճանապարհին՝ բոլոր անձնական յարաբերութիւն-
ները»: Ներգործեցեք աւելի զգույն, բարոյապէս մաքուր
տարրերի վրայ և յաղթանակը ձեր կը լինի...» Նրա նա-
մակի այս կտորը ամենալու ապացոյցն է այն բարձր բարո-
յական գեղեցիկութեան, որը հանդիսանում է իբր *Leit-
motiv* (ղեկավարող գիծ) Գերշունիի ամբողջ հոգու և ամ-
բողջ վարքի: Չարմանալի չէ, որ մինչև անգամ թշնամի-
ներն էլ չէին կարող չը յարգել Գերշունիին, որ մինչև ան-
գամ մարդիկ, որոնք գրւած էին նրան դատելու և դատա-
պարտելու համար, ակամայ չնչնում էին «*Ecce homo*»,
«Ահա սա մարդ է, իսկական մարդ»:

Հլիստէլբուրգին հետեւեց Ակատույսկի բանտը նրան յա-
տուկ բոլոր «գեղեցիկութիւններով» դաժանակիր կեանքի:

Բայց ռուս յեղափոխութեան «քաջարի երիտասարդը»
այլևս անկարող էր երկար նստել առանց գործի: Քնած
չէին և ազատութեան մէջ եղած ընկերները: Եւ ահա Գեր-
շունին ազատ է և Ամերիկայում:

* Ոստի ինարկէ սօցիալիստ-յեղափոխականներին եւ սօցիալ-դեմո-
կրատներին յարաբերութեան մասին է:

Նորից սկսում է նրա համար եռանդուն գործունեութիւնը: Ամերիկայում նա կազմում է մի շարք միտինգներ, հաւաքում է յօտ երկու հարիւր հազար ֆրանկ կուսակցութեան կարիքների համար անպատեղի կերպով յայտնաւում է երկրորդ կուսակցութեանը, վերջնում է իր վրայ կենտրոնական կոմիտէի անդամի լիազօրութիւններ և կրկնակի եռանդով սկսում է աշխատանքը կուսակցութեան մէջ՝ անյողդոզ վճռով՝ մնալ մինչև վերջին շունչը «փառաւոր դիրքում»: Բայց միթէ կարող էր Գերշունին այլ կերպ վարել:

Սկսեցին ծանր օրեր: Ռեակցիան ընդարձակ ծաւալ առաւ: Աշխատաւոր մասաները յոգնեցին: Ինտելիգենցիան և երիտասարդութիւնը ջղայնացան: Հէնց կուսակցութեան շարքերում մի տեղ հարած, մի տեղ կազմալուծում: Ամենալաւ ժամանակն էր աշխատելու, առանց ձեռքերը ծալելու, առանց հանգստանալու, հաւատքով դէպի մի անգամ սկսած գործը, անխուսափելի յաղթանակի յուսով: Եւ Գերշունին սկսեց աշխատել համարեա քսան ժամ օրական: Բայց նրա ուժերը, որ խորասկզբէն Պետրոպոլսիւսում, Շլիսեւէլ-բուրգում և Ալատուլում, չէր դիմացան: Նա մեռաւ: մեռաւ ծաղիկ հասակում մինչև վերջին րոպէն մտածելով և խօսելով ժողովրդի տանջանքների մասին, կուսակցութեան գործերի մասին, և աշխատանքի ընկերի վիճակի մասին և միայն մահամերձ հալիւցիցիաների ընկերին նա մահանում էր կեանքի պրօզան և խօսում էր ծաղիկների մասին և ծաղիկների խնդրում... Եւ շնորհակալ յետագայ սերունդները իհարկէ կը շրջապատեն Գերշունիի անունը ծաղիկների անմահ պսակով...

Գերշունին մեռաւ Յիւրիխի կանտոնային հիւանդանոցում մարտ 17-ին: Նրա աճիւնը տեղափոխեց Փարիզ, ուր տեղի ունեցաւ թաղումը մարտի 29: «Դրօշակի» խմբագրութիւնը Դաշնակցութեան կողմից հետեւալ հեռագիրն ուղղեց Փարիզ Ս. Յ. Կոմիտէին.—

«Աշտակցում ենք ձեր մեծ կորուստին յանձին Գերշունիի, ամենաականաւոր մարդիկներից մինի, ընդդէմ ցարական բռնակալութեան Ռուսաստանի վերանորոգութեան և սօցիալիզմի յաղթանակի համար: Արտայայտում ենք մեր կենդանի անկեղծ վիրտը Ռուսաստանի սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեան մեր ընկերներին»:

Ի դիմաց Դաշնակցութեան՝
«Դ Ր Օ Շ Ա Կ» խմբագրութիւն

Բացի այդ՝ խմբագրութիւնս իր կողմից խնդրեց Պիէր Բիւյաուին լինել իր ներկայացուցիչը թաղման սգահանդիսին:—Թաղմանը մասնակցեցին և պսակ դրին նաեւ Փարիզի մեր Մարմինը և ընկերները:

Կ Ա Ր Լ Մ Ա Ր Բ Ս

(Մահւան 25-ամեակի առթիւ)

Քսան ու հինգ տարի սրանից առաջ, մարտի 14-ին գերեզման իջաւ այն նշանաւոր մարդը, որ 1847 թւին արձակել էր մարտական կոչը. «պրօլետարներ բոլոր երկրների միացէ՛ք» և որ 64-ին եղաւ գլխաւոր հիմնդիրը սօցիալիստական Ինտերնացիօնալի (Միջազգային աշխատաւորական միութեան): Կարլ Մարքսը ահագին զարկ տուեց սօցիալիստական մտքի ու հոսանքի առաջադիմութեան, իբրեւ գիտական և իբրեւ քարոզիչ—ազդեցություն: Նա ստեղծեց, գրել-խաւորապէս Գերմանիայում, մի ընդարձակ դպրոց, խիստ դժգոյսական բնաւորութեամբ: Հակառակ նախորդ սօցիալիստներին—Սեն-Սիմօնին, Օվէնին և այլոց, որոնք գիտում էին սօցիալիզմը, իբրեւ սոսկ մարդասիրութիւն և նրա իրագործումը հնարաւոր էին տեսնում բոլոր դասակարգերի համերաշխ գործակցութեամբ—Մարքսը քարոզեց դասակարգային կռիւն և յայտարարեց, որ մարդկութեան

աշխատաւոր և տառապող մասը իր սեփական ուժերով միայն կարող է նւաճել իր տնտեսական ազատագրութիւնը: Եւ «դասակարգային կռիւ» մինչև օրս էլ սօցիալիստական աշխատաւորութեան նշանաբանն է:

Սակայն, քսան ու հինգ տարւայ ընթացքում շատ բան էլ փոխեց: Մարքսի մի շարք ենթադրութիւններն ու մարգարէութիւնները (հարստութիւնների կենտրոնացման, կապիտալիզմի շուտափայտ անկման մասին և այլն)—չարդարացան: Դժգոյսական միապաղաղ դպրոցը ալէկոծւեց և հրապարակ եկաւ—մասնաւորապէս Գերմանիայում—բէվիզիօնիստական կամ վերաքննողական հերձաւոր, որ սկսեց մի առ մի քննադատել ու տապալել ուսուցչի բազմաթիւ տեսական դրութիւնները: Ուրիշները, ուղղափառ, հաւատարիմ մարքսիստները, մտքին շտկումներ ու լրացումներ՝ դժգոյս մէջ, կատաղի հարւածներ հասցրեց կրիտիքական մտքը մասնաւորապէս Կարլ Մարքսի այսպէս անւանւած «կատաստրոֆային թէօրիային», որ բղնում էր նրա դաւանած հեգելեան դիալեկտիկայից: Մարքս-հեգելեան ըմբռնումով համաշխարային էւօլիցիան առաջ է գնում հակադրութիւնների զօրութեամբ: Տէր և բստրուկ, պատրիկ և պլեբէյ, ֆեօդալ և ճորտ, կապիտալիստ և պրօլետար, —գրանց հակադիր երեւոյթներ են, որ բնորոշում են հասարակական—քաղաքական այլ և այլ դրութիւններ: Եւ որքան աւելի խոր լինի հակադրութիւնը (գիցուք երկու դասակարգերի մէջ), այնքան ըստ Մարքսի, արագ կը կատարւի թռիչքը, փոխանցումը հասարակական մէկ շրջանից դէպի միւսը: Եւ Մարքս բնատուր միանգամայն նպատակայարմար էր գտնում, որ աշխատաւոր դասակարգը հետզհետէ աւելի և աւելի աղքատանայ, խրի ծայրայեղ թշւառութեան մէջ, որովհետեւ այդպիսով կը ստեղծւի խոր հակադրութիւնը, որը իբր թէ կը մղէ պրօլետարիատին դէպի յեղափոխութիւն, դէպի խիզախ ու վճռական «կատաստրոֆ» և կիրադործէ սօցիալիզմը: Հեգելի աշակերտը գտնում էր միանգամայն տրամաբանօրէն, համաձայն հեգելեան թէօրիայի: Սակայն այդ վերջինը յայտնեց ոչ-համաձայն իրականութեան:

Յետագայ փորձը ցոյց տուեց բարեբախտաբար, որ հակադրութիւնը երկու մեծ դասակարգերի միջև չի խորանում, որ պրօլետարիատը և ամբողջ աշխատաւոր ընդհանրութիւնը չի գնում աստիճանաբար դէպի այն սեւ, յուսահատ թշւառութեան անդունդը, որ Մարքսին ու իրեն համախոհներին թւում էր ճակատագրական: Վերջապէս, քննադատական միտքը օր ըստ օրէ աւելի և աւելի շեշտեց, որ թշւառութեան, տգիտութեան, մերկ ու կիսաքաղց դրութեան մէջ դեգերող պրօլետարիատը անընդունակ է կատարելու մի այնպիսի վիժխարի ու պատասխանատու յեղաշրջում, որպիսին է սօցիալիստական կարգերի հաստատումը... Այսպիսով ջուրն ընկաւ Մարքս-հեգելեան դիալեկտիկան, իբրեւ անկարող կիրաււելու հասարակական առաջադիմութեան մէջ: Նրա հետ ջուրն ընկաւ Կարլ Մարքսի պատմական թէօրիայի («տնտեսական մատերիալիզմ») և «գիտական սօցիալիզմի» պատճառաբանութեան մի շօշափելի մասը: Արդէն նրա ընկերն ու գործակիցը, Ֆրիդրիխ Էնգելս կեանքի վերջուրջին, (անցեալ դարի 90-ական թւերի սկզբներում) ամենախոշոր շտկումը մտքեց Մարքսիզմի մէջ: Նա խոստովանեց, որ ընկերով և իր ենթադրութիւնները չարգարացան պատմութեան առջև և ազդարարեց, իբրեւ մի տեսակ վերջին ու հանգիստաւոր դաւանանք, որ նախքան մեծ սօցիալական յեղափոխութիւնը, անհրաժեշտ է շատ երկար ժամանակ խաղաղ ու լեզալ գործունէութիւն, որպէսզի աշխատաւոր զանգւածները կրթւին, դաստիարակւին, հասունանան, որպէսզի աճի նրանց նիւթական բարօրութիւնը և դասակարգային, սօցիալիստական գիտակցութիւնը, որպէսզի գալոյց վճռական ընդդէմ կանգնած լինին, իբրեւ աշխարհը նւաճող դասակարգ, իրենց մեծ կոչման բարձրութեան վրայ...

Մինչ այդ տիեզերական վայրկեանը հասնելը, աշխատաւոր տարբերը, հետեւելով մեծ առաքելի ազդարարութեան, կը միանան իւրաքանչիւր երկրում ազգայնօրէն ու միջազգայնօրէն, կը կազմակերպւին ի մի ներդաշնակ, հա-

մաշխարհային բանակ, պարլամենտական, սենդիկատային և այլ գործունեութեան ճանապարհներով կը բարելաւեն իրենց նիւթական վիճակը և կը պատրաստեն յեղափոխական կամ խաղաղ միջոցներով իրենց ձեռքը ձգելու քաղաքական իշխանութիւնը:

1848 թ. ՄԱՐՏԻ 18

1848 թ.ին Եւրոպայի բազմաթիւ յեղափոխութիւնների մէջ ուշագրաւ է իր ծաւալով և արիւնոտ կռիւներով, բարրիկադներով և զոհերով՝ Բեռլինի յեղափոխութիւնը 1848 թ.ին մարտի 18-ին, որի վախճանամեակը տօնեց սօցիալիստական աշխարհը այս տարին:

Գեռ Պրուսիայի Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ I II թագաւորը ժողովուրդը Ֆրանսիացիների դէմ ոտքի հանելու նպատակով 19-րդ դարասկզբին, սահմանադրութիւն խոտաւցաւ նրան. բայց բոլոր բռնակալների պէս, երբ ոտքի տակ հողը ամրացած զգաց, իսկոյն դաւաճանեց, մինչև անգամ որդուն և ժառանգին, Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ I V-ին կտակելով՝ ինքնակալ սկզբունքը անխախտ պահպանել: Բայց այդ խոտուածը չէին մոռացել գերմանական ազատամիտները, որոնք նաև ձգտում էին բաժան-բաժան պետութիւններից մի հզոր միացած Գերմանիա կազմել: Ազատամիտները ուժ չզգալով հզոր միահանգութեան դէմ բացարձակ երնելու, բաւականանում էին միայն լռին բողոքով, իսկ ցենզուրան անհնար էր դարձնում տիրապետող կարգերի քննադատութիւնը:

48 թ.ականը իր շարժումներով և մասնաւորապէս Պարիզի փետրուարեան յեղափոխութեան յաջող ելքը թափ հաղորդեցին շարժմանը Գերմանիայում, որը սկսւելով հաւաքաբարձական պետութիւններից տարածւեց մինչև Պրուսիա և Աւստրիա: Կառավարութիւններին առաջադրութիւնները մեծ մասամբ սահմանափակւում էին զանազան ազատութիւնների և ներկայացուցչական իրաւունքի պահանջով: Եւ հասկանալի է, որ այս շարժումներին մասնակցում էին բայց բիւրգերներից (քաղաքացիներից) նաև բանւորութիւնը և տեղ-տեղ նաև գիւղացիութիւնը: Կառավարութիւնների անարիւն գիշումը և ազատամիտ մինիստրութիւնների հաստատումը դոհայնում էր բուրժուական տարրերին. գիւղացիներին էլ շատ տեղ յաջողեց յիշատակել Ֆէոդալական պարտաւորութիւնները: Իսկ Պրուսիայի-բանւորութիւնը, որ արդէն սկսել էր իւրացնել սօցիալիստական վարդապետութիւն, առհասարակ իրեն խաբւած էր զգում, իէև տեղ-տեղ դնում էր և իր ուրյն պահանջները: Աւանդութիւնը կուտում էր բանւորութեան հետ, նոյնիսկ բարրիկադների վրայ:

Անարիւն ջանքաւ շարժումը Բեռլինում: Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ I V-ը, որ շարունակ յետաձգում էր Միացեալ Լանդ-տագի (խորհրդարանի) հրաւերը, իր ձգձգումներով բանը հասցրեց փողոցային ցույցերի, մինչև որ խոտաւցաւ հրաւիրել: Բայց երբ այդ խոտուածից ոգևորւած ամբողջ մարտի 18-ին հրաւերւած էր պալատական վարդապետը, յանկարծ դուրս եկան զօրքերը, կրակ արին և սկսեցին ցրել նրան: Խաբւած ժողովուրդը անմիջապէս զենքի դիմեց, կազմեց բարրիկադներ և սկսեց կռիւ զօրքերի դէմ մինչև հետեւել առաւօտ, ամեն տեղից զօրքերին մղելով մինչև քաղաքի կենտրոնը: Ֆրեդրիխ-Վիլհելմ I V-ը տեղի տւեց և խոտաւցաւ կատարել ժողովուրդի կամքը: Ժողովուրդը վեր-ցրած սպանւածների դիակները դիմեց արքայական պալատը, ստիպեց, որ թագաւորը և թագուհին դուրս գան և տեսնեն զօրքերի անգլութեան զոհերին: Ամբողջ պահանջեց որ թագաւորը գլխարկը հանէ ի յարգանս զոհների, և աշխարհի սամոգուր բռնակալներից մէկը, որ քիչ առաջ երգւում էր ոչ մի զիջում չանել ժողովրդական պահանջներին և իր ինքնակալութիւնը յաւիտեանս պահել, գլխարկն է հանում ժողովրդի պահանջով:

Այսպէս եղաւ 1848 մարտի 18-ի յեղափոխութիւնը, որի պոռնդները ստեղծեցին Եւրոպայի տեղի-տեղ, որովհետեւ հե-

անեալ տարին իսկ ուժեղացած բեկցիան այլևս չուզեց յիշել ժողովրդի իրաւունքների մասին: Բանը նրանումն է, որ մինչև յեղափոխութիւնը, բիւրգերները և բանւորութիւնը միասին էին գնում: Բիւրգերները իհարկէ ոչինչ դէմ չունէին, որ բանւորութեան ստաւը մասսան բարրիկադների վրայ կուտւոյ, արիւն տալով, կրակից շագանակներ հանէր բիւրգերների համար: Մեր բարի բիւրգերները, որ մարտի 19-ին բանւորների հետ միասին պահանջում էին զօրքերը հեռացնել Բեռլինից, երբ տեսան, որ մարտ 26-ին կայացրած մի ժողովում բանւորները պահանջում են աշխատանքի մինիստրութիւն կազմած բանւորներից և գործատերերից, նաև աշխատանքի օրւայ կրճատում և այլն, վախեցան և մարտի 27-ին արդէն 14000 ստորագրութեամբ դիմեցին կառավարութեան, խնդրելով զօրքերը վերադարձնել:

Այս բուրժուական և աշխատաւորական շահերի դիտակցութիւնն էր, որ որոշակի առաջ եկաւ 48 թ.ին յեղափոխութեան ժամանակ և դարձաւ ամենաազդուաւոր պատճառներից մէկը օպպոզիցիայի հետզհետեւ թուլանալու և նպատեց բեկցիայի յաղթանակին այնքան շուտով:

Գերմանիան, որ իր ամբողջ քաղաքական կեանքի ընթացքում միայն այս յեղափոխութիւնն է ունեցել, որ կրում է իր վրայ քիչ թէ շատ զրօշմը այն ազատագրական կռիւների, որոնցով այնքան հարուստ էր 19-րդ դարի միջին շրջանը, իր այս յեղափոխութեամբ չը կարողացաւ ամենևին թուլացնել ֆէոդալների զօրութիւնը, որը մինչև այժմ էլ—ամենից ուժեղ Պրուսիայում—ծանրացած է երկրի կրճէրին, և կախ ընկած ամեն մի յառաջագրական քայլի յետեւից հետզհետեւ տանում է երկիրը դէպի բեկցիայի խուար թագաւորութիւնը: Իսկ լիբերալիզմը (ազատամտութիւնը), որ սկզբից և եթէ այնքան վախկոտ ու կծծի գտնւեց աշխատաւորութեան ամենատարրական պահանջների դիմաց, քանի զնայ իջաւ իր գէմոկրատիական բարձրութիւնից և այժմ դարձել է ինկէր-ֆէոդալականութեան մի օգնականը նրա յետադիմական քայլերում և ուրիշ ոչինչ:

Եւ դա 48 թ.ին մարտի 18-ի կիսատ յեղափոխութեան հետեւանքն է:

ՅԵՐՐՈՐԻ ԱՐՉԱԳԱՆՔՆԵՐԸ ԱՐԵՒՍՈՒՑՔՈՒՍ

Իտալիայի սօց. կենտր. օրգանը „Avanti!“-ի խմբագրութիւնը իր ջերմ փաստաբանութիւնն է բերում տեքորական այն գործունեութեանը, որ Ռուսաստանի սօց. ընդհանրական կուսակցութիւնը շարունակում է առաջ սղել անվկանդ յամառութեամբ և զարմանալի անձնուրացութեամբ:

„Մարգիլ, որոնք զաղափարի մարտիրոսներ են, յաճախ մեզ յօտ ևս հռչակում են իրրեւ մարդասպաններ... և այդպէս հռչակողները մոռանում են, որ Իտալիայի անկախութեան պատմութիւնը գրւած է նոյն տեսակ մարդասպանների արիւնով:“

„Սակայն, երբ մենք դատում ենք Ռուսաստանի տեր-րորիստներին, չենք էլ զեկավարւում ոտակ զգացմունքներով, այլ և քաղաքական ու սօցիալական նկատումներով:“

„Մենք կարծում ենք, որ այնտեղ ուր պետութիւնը ընդդիմադրում է բանտն ու կախաղանը խաղաղ գործունեութեան ամեն մի ձեւին, այնտեղ ուր անհնարին է քաղաքակիրթ ձեւի կռիւը յանուն մարդկային տարրական իրաւունքների: այնտեղ ուր պաշտօնապէս հաւաքում ու կազմակերպում են ազգաբնակչութեան վատթարագոյն տականքները և քշում նրանց դէպի թալան, հրգեհոմներ ու ըսպանութիւններ,—այնտեղ, մեր կարծիքով, միանգամայն արգարացի ու օրինաւոր է տեքորական գործունեութիւնը, զինւած, խուլ յամառ ու անողորմ կռիւ այդ ձեւը...“

„Ահա թէ ինչու մենք լիաբուռ ծաղիկներ կը նետենք ամեն մի փոսի մէջ, որ կը բացւի Ռուսաստանում մի նոր նահատակ ամփոփելու համար և իգործ կը դնենք մեր ոգիւնը:“

տերը նրանցից ամեն օր ճնշում, բռնութիւն են գործ դրում իրենց հոգու բնագրական բարութեան վրայ... Հարկադրած կառավարութեան կոյր գաղանթութիւնից՝ նրանք մղում են մահաւան և աւերածի աշխատանքը, մինչդեռ երազում են սիրո՝ ու արդարութեան մի աշխարհ...»

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՄԱԿԵԴՈՆԻԱ.—Աւստրիոյ թատերական հարւածը, հիւսիսային Մակեդոնիոյ մէջ երկաթուղու արտօնութիւն ձեռք բերելով, իրարանցում առաջ բերաւ մամուլի և դիւանագիտական աշխարհին մէջ: Ամէն կողմէ սկսան թափիլ սուլթանի վրայ և նոր գծերու արտօնութիւններ պահանջել:

Աւստրիան Միւրցշթէկի համաձայնութեան օրհասական հարւածը կուտար և իր միակողմանի շահախնդրութեան հետեւանքով—որուն կռնակը Գերմանիան կը նշմարէր—Մակեդոնական հարցին շուրջ կուրապփէր քաղաքական նոր «համաստեղութիւններ»: Անգլո-ռուս համաձայնութիւնը աւելի կը շեշտէր և Իտալիան կը մօտենար Ռուսաստանին:

Անգլիոյ առաջարկը Մակեդոնիոյ անկախ ընդհ. կառավարիչ մը կարգելու մասին, վայնասուն առաջ բերաւ գերմանական և աւստրիական մամուլին մէջ՝ որոնք «անգործադրելի» կը համարին զայն և կը յայտարարեն որ այդ ծրագիրը պարզապէս կը նշանակէ ըսել Թիւրքիային «յոյսդ կտրէ» Մակեդոնիային:

Գերմանիոյ նախարարապետը, չուզելով որ Վիյոմի «մեծ բարեկամը» սուլթան, Անգլիոյ քաղաքական ըսպառնալիքին տակ ընկճէ, խորհրդարանի ճառին մէջ սլաքներ ուղղելով Անգլիային, շոյեց սուլթանը՝ յայտարարելով որ Անգլիոյ ծրագիրը կը վտանգէ սուլթանի վեհապետութիւնը և... կարող է Թիւրքիոյ իսլամ ժողովուրդը մղել յուսահատական դիմագրութեան... Թէ *statu quo*-ն տէրութեանց համաձայնութեանց հիմը կազմելու է... Թէ երկաթուղիները կը նպաստեն քաղաքակրթութեան յառաջդիմութեանը այդ երկիրներու մէջ և այլն: Գերմանական մամուլը նոյն շոգմոգ լեզուն կը բանեցնէ Թէ «Թիւրքերը պիտի նախընտրեն զէն իձեռն կորսնցնել Մակեդոնիան»:

Պուլկարները կը ծափահարեն Անգլիոյ ծրագիրը. իսկ յունական մամուլը շատ հաշտ չերեւիր, և ողջուններ էտ. Վրէյի ծրագիրը, այլ կը պահանջէ որ կատարելիք բարենորոգումները յարգեն անձնաւոր ժողովուրդի իրաւունքները, այսինքն սահմանագծին ազդութիւնները, ապա Թէ ոչ Մակեդոնիան արիւն լայ դաշտը կը մնայ ազգայնական կռիւներու...:

Անգլիական Խորհրդարանի 104 անդամներ վճռած են ուժ տալ Մակեդոնիոյ մէջ «անկախ կառավարիչ» մը կարգելու համար, էտ. Վրէյի ծրագրին Իտալիա յայտնելով որ Աւստրիոյ ձեռնարկը չի խանգարեր իրերու գրութիւնը, չվարանի պնդել որ ուրիշ ազգերն ալ նոյնքան իրաւունք ունին արտօնութիւններ ձեռք բերել Մակեդոնիոյ մէջ:

Ռուսիա՝ իբր համապարփութեան «մեծ ովկէանը» ուր պէտք է թափւին բոլոր սլաւ գետերը՝ ինչպէս կըսէ ռուս բանաստեղծ մը, ազատագրւելով Աւստրիայէն, ու

րուն լծւած կը քեշնէր, կը ջանայ իր ինքնուրոյնութիւնը վերստանալ «սլաւ եղբայրներու»... Հասերը պաշտպանելու համար: Ինք «պարկեշտ միջնորդի» դեր ստանձնելով կառաջարկէ ուրիշ ծրագիր մը որ իբր Թէ Անգլիոյ և Միւրցշթէկի ծրագիրները հաշտեցնելու բնոյթը ունի: Այդ ծրագրով, Ռուսաստանը կը ձգտի Մակեդոնիան վեց տէրութիւններու կօնտրոլին և իրաւասութեան տակ դնել որ հրաժարմբն է Աւստրո-ռուսական միսիօնին:

Թիւրքիան գոհ է որ ծրագիրները կը շատնան, որով Թէ ինք ժամանակ կը շահի, և Թէ խնդրին լուծումը կուշանար:

Գերմանիոյ կայսրը, Մակեդոնիոյ հարցին առթիւ երրեակ դաշնակցութեան մէջ առաջ եկած թուլցած տրամագրութիւնները կարկտելու համար, վենետիկի մէջ քաղաքական կարեւոր տեսակցութիւն ունեցաւ Իտալիոյ թագաւորին հետ քայքէրը ըսած է որ Պաւլանեան հարցի բոլոր որոշումներուն մէջ պիտի ներշնչւի «գէպի սուլթանը ունեցած մեծ բարեկամութեան»:

Վիյոմ օրհնեցական անցաւ դէպի Բօրֆու, իր ամպամած ուղեղը պարզելու համար: Անկէ պիտի այցելէ Ալպանիա, արդէն սուլթանը ընդունելութիւն կը պատրաստէ անոր: Հաւանական է Շէկիպէդարներու երկիրը մտնելէ առաջ, ճառ մը գոց ըրած է... «մօռէ» ներով համեմատ, ուր պիտի յիշէ ալպանացիներու խրոխտ անցեալը, պատերազմական ոգին, Պիւռոսը, Իսկէնդէր բէկը, արիւնառւշտ Ալի փաշան, և վերջապէս աւաւտական բէկերու անձնասիրութիւնը խողտացնող և սիրաշահող Ֆրազներ, ապագայ նկատումներով և որոնք արձագանք պիտի գտնեն Եպիրոսի լեռնաշղթաներուն մէջ: Պիտի հռչակէ Թերես, որ «ալմանները» և «ալպանները» նոյն ծագումն ունին: Եւ նոյն կատարգութիւնը պիտի կրկնէ ինչ որ ըրաւ Շամի մէջ, Սալահէդդինի գերեզմանին վրայ իր տափակ և ուռուցիկ խօսքերը ուղղելով ամբողջ աշխարհի իր... «բարեկամ միւսիւմաններուն»:

Ա Մ Ս Ա Ն Ո Ւ Ր Ե Ր

Պօլսէն պաշտօնական հեռագիր մը կը ծանուցանէ Թէ բազմաթիւ ձերբակալութիւններ կատարւած են, զրպէս Թէ դաւադրութիւն մը գտնւած է:

Ձերբակալւածներէն մէկը պելճիգացի մըն է, որը Պելճիգայի դեսպանը կը ջանայ ազատել:

Դաւադրութեան քննութիւնը Երլզըզի մէջ կը կատարուի: Դաւադրութեան մասին ռուսական դեսպանատան թարգմանը կուզէն լսել ռուսական դեսպանը մերժեց և բողոքեց:

Պօլիս մարտ 25.—Հայերու և ռուսներու մէջ դաւադրութեան մը հետքերը գտնւած են: Սամի պէյ, ծովային սպայ մը, ու սուլթանի մօտ նկարչութիւն կընէ, ձերբակալուեցաւ: Ռուսական դեսպանը այժմ կըբաղի այդ գործով: Երկու ռուսահայատական ձերբակալւած են:

Սելանիկի մէջ բաւական թւով իրաւագիտական ուսանողներ և սպաներ ձերբակալւած են, իբր Թէ Երիտասարդ Թիւրքերու հետ յարաբերութիւն ունին և կուզեն տապալել ներկայ իշտիմը:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԱԶԴԵՐ

Տ Ե Ր Ր Օ Ր

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Կովկասեան Ահաբեկիչ Մարմնի վճռով ահաբեկումի հմթարկեց Օսմանեան Հայաստանի Բուլանը զաւառի Կոփ գիւղացի Մխիթար Բաւօեանը (Մխօ), իր կատարած մատուցութիւններ, բռնաբարութիւններ և իր համագիւղացիներ Վրայ գործ դրած ամուլը կեղեքումների համար:

Երկրի և Կովկասի դաշնակցական մարմինների հաղորդած տեղեկութիւններէ, ինչպէս և կատարած հարցաքննութիւններից երևաց, որ Բաւօեան Մխիթարը Կոփ գիւղում իր երկարամեայ գրագրութեամ միջոցին կատարած է, իմիջի ալոց, հետեւեալները.

1) Նորածին երեխաների ծնունդը մատնել է կառավարութեան զխաբարիկի հմթարկելու համար մրանց: Յղի կանանց արծամագրել տւած է, իբրև տղայ զաւակ բերողներ՝ մոյմ մպատակով:

2) Վաղուց մեռած մարդիկ իբրև ողջ յայտարարելով, մրանց տուրքը զանծել տւած է ազգականներից:

3) Կոփ գիւղը ապաստանած բազմաթիւ ռտուծի պանտուխները իբրև տեղացի արծամագրել տւած է, մրանցից տուրք առնելու համար: Նրանց փախչելուց յետոյ, այդ արծամագրութեամ զօրութեամբ, Կոփ գիւղը մինչև այսօր էլ վճարում է մրանց տուրքը:

4) Օլամը միշտ բռնցմում էր խեղճ և աղքատ գիւղացիների վրայ: 1899-ին գիւղացիներին ստիպեց ծրի փոխադրելու պետական ցորենը, և կառավարութիւնից ստացւած փոխադրագինը 15,000 դրուշ ինքը գրպամը դրեց: Երբ բողոքողներ եղան, մրանց մատնեց իբրև սուլթանիմ հայհոյողների:

5) Տուրքերի հաւաքման ժամանակ, չունեցողներին ստիպում էր փոխ առնել զիմուրներից, մէկ մէծիտի փոխարէն մէկ քիւէ ցորեն սալաֆ տալու պայմանով:

6) Գրագրութիւնից երբ պաշտօնակ եղաւ, կառավարութեան պարտք դուրս ելաւ մօտ 60,000 դուրուշ, որը զանծեց իր «երաշխաւորներից», որոնց կմիքները կեղծած էր, մրանց տուծ ու արտերը ծախու համեմտով:

7) Հարկահանութեան միջոցին, Մխօ միանալով հարկահանների հետ, կատարում էր ամեն տեսակ լրբութիւն ամպաշտպան կամ այրի կամանց մկատմամբ:

8) Ցականէ-յամւանէ յայտնի եմ բռնաբարութեան ինը դէպքեր, կատարած Մխօի ձեռքով, վկաներով հաստատւած:

9) Մխօն հալածում էր յեղափոխական երիտասարդների, հմուտ լինելով մրանց բռնելու ժողովի միջոցին:

10) Նրա մատուցեալը իբր յեղափոխական բանտարկեցին չորս գիւղացիք, որոնցից երկուսը մեռան բանտում, միւս երկուսը 101 տարւան բանտարկութեան դատապարտութիւն եմ կրում այժմ:

Ահաբեկիչ մարմինը, հիմնաւոր և ապացուցւած գտնելով բոլոր ամբաստանութիւնները, որոնց զխաւորները միայն առաջ բերւած եմ այստեղ—արծակեց մահամ դատաւճիտ:

Հ. Յ. Դ.

ԱՀԱԲԵԿԻՉ ՄԱՐՄՆ

14 ՓԵՏՐԱՐ.

Համաձայն Հնդհամուր ժողովի որոշմամ Վարդօն եղած պաշտօնական դիմումիմ՝ որ իւրացուցած 12112 ֆրամկ գումարը վերադարձնէ կազմակերպութեան և մա մերժած ըլլալով:

Հ. Յ. Դ. Ահաբեկիչ մարմինը իրեն դէմ կայացած մահամ վճիռը գործադրեց Ռուսուքի մէջ 1907 մոյ. 22-ին: Ահաբեկիչը ազատ է:

Հ. Յ. Դ.

ԱՀԱԲԵԿԻՉ ՄԱՐՄՆ

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Արեւմտեան Ռուսոն ստացած է՝

Ջ Լ Ի Գ Ե Ր Ի Կ.—Նւէր մեքենայագործ Գրիգորէն 5 ժր.: Ա. Մեքոպեանէն 5 ժր.:

Յ Ո Լ Ե Կ Ա Տ Ա Ն.—Ջանքայէն Խ, Մարկոսեան 5 ժր., Մեյք. Մարկոսեանէն 5 ժր.:

Գումար 20 ժրանկ:

Ոսկանագոյտի Կեհար. կօմիտէն՝

ԱՆԴՐԱՊԱՍԻ ԿՕՄԻՏԷՆ.—Ունեցել է մուտ 1906 թ. յունւարի 1-ից մինչև մայիսի 30-ը: Հետեւեալ խմբերից՝ Սերով փաւա 40, Բուրի 80 կոպէկ, Անդրանիկ 35, Բարկէն-Սիւնի 13. 45, Վազգէն 35. 80, Կայծակ 7. 40, Պեօ 41. 75, Տալուրիկ 32, Արս 101. 50, Թուման 37, Կոկոն 8. 5, Արհեստ 6, Արհեստաւորաց 114, Դժոխք 4. 50, Զասմիկ 24, Գանձակ 10. 95, Կար 19. 95, Զաւո 7. Զալաւանց 30, Յաֆոս 5, Սազար 7, Լոյս 6, Արալոյս 2. 20, Նորէն 6. 60, Դրօւակ 8. 25, Երկաթ 3. 40, Շափրամ 26. 70: Նւիրաւուրիւն եւ հանգանակութիւն՝ Յ. Ասմնց 200, Դարսի մէջ հանգ. 18, Յ. Սուլի 50, Բ. Շահն. 5. Երա միջ. հարսանիքում հանգ. 10, Զալ 60, Լադար 23, Սոս խ. Աւագի ենթակ. 146, Սահմանաբերի ենթակ. 485, Թուման խմ. Երեկ. 98, Վազգէն խ. Երեկ. 116, Զինավանաւորմից ստացւած 276. 80: Գումար 2,122 րուբլի 11 կոպէկ: 1906 թ. յունիսի 1-ից մինչև 26 ապրիլ 1907 թ. հետեւեալ խմբերից՝ Արսու 7 րուբլի 50 կ., Բաւարխան 2. 30, Թուման 6. 50, Վազգէն 12. 35, Պեօ 11. 75, Կոկոն 2. 35, Գորքան 48, Եփրաս 2. 20, Նորէն 9. 90, Թուման 6. 50, Անդրանիկ 8, Սերով փաւա 6, Ազաս 126, Վազգէն 9. 50, Անդրանիկ 9. 70, Տալուրիկ 9. Կար 12, Թուման 6. 50. Կոկոն 3, Ես 2. 70, Վազգէն 8. 30, Թաղար 3. 50, Թուման 5, Նորէն 6. 20, Ազաս 60, Տալուրիկ 10, Դադիան 7. 60, Վազգէն 12, Նորէն 3. 95, Թուման 8, Կոկոն 10. 15, Սերով փաւա 34. 25, Բարկէն-Սիւնի 11. 50, Վազգէն 13. 50, Կար 12. 5, Թուման 8, Անդրանիկ 43. 65, Փոքորիկ 5. 85, Ապառիկներ 6. 50, Աւեսիւ Մ. տուգանք 3, Վազգէն խ. Երեկայացումից 57. 78, Արաւ Ենթակէից 35. 50, Երեկոյից մնացած 9. 55, Արհեստաւորաց ա) 36. 75, Ես ա) ք) 41. 50, Վանաւում զրէրից 23. 33: Ընդ. գումար 2900 րուբլի 27 կոպէկ:

Մ Ե Ծ Ա Դ Ի Բ Պ Ա Տ Կ Ե Ի Ն Ե Ր

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԸ — ալլէգորի — հատը 1 Ֆր.

ԿՕԶԱԿԱՅԻՆ ՍԱՐՍԱՓՆԵՐ (Ֆրամու. ծանօթութեամբ) — 50 ս.

Սերոբի,	Թորգոմի,	Պետոի,
Սերոբի և որդոց,	Խամի,	Կարոի,
Հրայրի,	Քրիստափորի,	Բարկէնի:
Վահանի,	Կայծակի,	
Հատը 50 սամտիւմ, իսկ սէրին (13 հատը) 5 Ֆր.		

Դիմել՝ «Դրօշակի» խմբագրութեան, Ժըմեկ: